

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра публічного управління та адміністрування

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускової кафедри

Лариса МЕЛЬНИЧУК

«__» _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬОГО РІВНЯ

«МАГІСТР»

за освітньо-професійною програмою «Менеджмент в органах публічного
управління»

Тема: Публічна політика у сфері соціального захисту учасників АТО

Виконавець: студент групи МУ 201 М Поливода Максим Олегович

Керівник: Грущинська Наталія Миколаївна д.е.н., професор

Консультанти з окремих розділів пояснювальної записки:

Грущинська Наталія Миколаївна, д.е.н., професор

Нормоконтролер: Грущинська Наталія Миколаївна, д.е.н., професор

Київ 2022

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-науковий інститут неперервної освіти
Кафедра публічного управління та адміністрування
Спеціальність: 281 «Публічне управління та адміністрування»

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Завідувач кафедри

« _____ » _____ 2022р

_____ Лариса Мельничук

ЗАВДАННЯ на виконання кваліфікаційної роботи

Поливода Максим Олегович

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Публічна політика у сфері соціального захисту учасників АТО» затверджена наказом ректора від «09» вересня 2022 р. № 1349/ст.

2. Термін виконання роботи: з 29.08.2022 р. по 30.11.2022 р.

3. Вихідні дані до роботи: методологічну основу становлять нормативно-правові акти та фундаментальні дослідження закордонних науковців з питань соціального захисту учасників військових конфліктів.

4. Зміст пояснювальної записки: дипломна робота присвячена питанням захист суверенітету і територіальної цілісності України як найважливішим функціям держави, що в свою чергу покладає на державу обов'язок з належного рівня соціального забезпечення осіб що брали участь у збройних конфліктах із захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстрованого) матеріалу: презентаційний матеріал 15 стор.

6. Календарний план-графік

№ пор	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Вибрати тему дипломної роботи	29.08.2022-	
2	Затвердити тему і план роботи у наукового керівника, завідувача кафедри	30.08.2022- 02.09.2022	
3	Визначити статистичну, інформаційну базу дослідження, скласти бібліографію	03.09.2022- 15.09.2022	

4	Оформити і обговорити з науковим керівником перший розділ роботи	16.09.2022-31.09.2022	
5	Оформити і обговорити з науковим керівником другий розділ роботи	01.10.2022-25.10.2022	
6	Оформити і обговорити з науковим керівником третій розділ роботи	26.10.2022-10.11.2022	
7	Доопрацювати роботу, оформити її кінцевий варіант	11.02.2022-15.02.2022	
8	Підготуватися та взяти участь у попередньому захисті роботи	06.11.2022-11.11.2022	
9	Отримати відгук керівника та рецензію	19.11.2022-21.11.2022	
10	Підготувати доповідь на захист	22.11.2022-26.11.2022	

7. Консультанти з окремих розділів

Розділ	Консультант (посада, П.І.Б)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Розділ 1. Теоретичні аспекти надання соціальної допомоги учасникам антитерористичної операції	Грушинська Н.М.	16.09.2022 р.	31.09.2022 р.
Розділ 2. Соціальні гарантії учасникам ато та членам їх сімей	Грушинська Н.М.	01.10.2022 р.	01.11.2022 р.
Розділ 3. Шляхи вдосконалення системи соціального захисту учасників АТО	Грушинська Н.М.	02.11.2022 р.	26.11.2022 р.

8. Дата видачі завдання: 29.08.2022 р.

Керівник дипломної роботи _____ Грушинська Н.М.

Завдання прийняв до виконання _____ Поливода М.О.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота «Публічна політика у сфері соціального захисту учасників АТО» складається з 117 аркушів, використано 70 джерел.

Актуальність теми полягає в тому, що захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу, що в свою чергу покладає на державу обов'язок з належного рівня соціального забезпечення осіб що брали участь у збройних конфліктах із захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

Предметом кваліфікаційної роботи є система пільг та компенсацій, що можуть надаватися учасникам АТО закріплені в нормативно правових актах України.

Об'єктом кваліфікаційної роботи є комплекс заходів гарантованих з боку держави щодо соціальних гарантій учасникам АТО.

Мета кваліфікаційної роботи полягає в здійсненні аналізу сучасного стану вирішення проблем забезпечення соціального захисту учасників АТО, визначити основні напрями соціального захисту цієї категорії осіб та запропонувати конкретні заходи.

Методами кваліфікаційної роботи є спеціальні та спеціально-юридичні наукові методи: логічний, конкретно-історичний, цільовий, порівняльно-правовий.

Події на сході України розширили сферу дії системи соціального захисту. Виникла потреба здійснення соціального захисту військовослужбовців та інших учасників антитерористичної операції. Недостатній рівень соціального захисту військовослужбовців, негативно позначається на якісному складі війська, знижує мотивацію, породжує невдоволення тощо. Діагностика державної політики показує, що вона характеризується безсистемністю та фрагментарністю здійснюваних заходів, обмеженістю інструментарію проведення кардинальних змін, неврахуванням об'єктивних чинників тощо.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	6
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ.....	12
1.1. Статус учасника Антитерористичної операції.....	12
1.2. Нормативно-правове забезпечення надання соціальних послуг учасникам АТО..	16
1.3. Соціальні проблеми учасників АТО.....	23
Висновки до розділу 1	28
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ УЧАСНИКАМ АТО ТА ЧЛЕНАМ ЇХ СІМЕЙ.....	31
2.1. Гарантії трудового законодавства для учасників АТО.....	31
2.2. Грошове забезпечення та винагороди військовослужбовцям під час проведення АТО.....	40
2.3. Пенсійне забезпечення учасників АТО.....	51
Висновки до розділу 2.....	59
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ АТО	64
3.1. Соціально – психологічна реабілітація учасників АТО.....	64
3.2. Медична реабілітація учасників АТО: вітчизняні проблеми та міжнародний досвід.....	76
3.3. Додаткові соціальні гарантії учасникам АТО.....	84
Висновки до розділу 3.....	98
ВИСНОВКИ.....	103
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	108

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АРК – Автономна Республіка Крим

АТО – антитерористична операція на сході України

ВРУ – Верховна Рада України

ДПтС – Державна кримінально-виконавча служба України

ДСНС – Державна служба України з надзвичайних ситуацій України

КЗпП – Кодекс законів про працю в Україні

КМУ – Кабінет Міністрів України

МВС – Міністерство внутрішніх справ України

Міноборони – Міністерство оборони України

МСЕК – медико-соціальні експертні комісії

Нацгвардія – Національна гвардія України

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ООС – Операція об'єднаних сил

СБУ – Служба безпеки України

ВСТУП

Актуальність дослідження. Запровадження засад соціально орієнтованої економіки держави вимагає розгляду комплексу проблем соціального захисту населення України крізь призму стану суспільства, коли нові реалії економічного та громадського життя займають старі та віджилі.

Сьогодні Збройні Сили України цілодобово, несуть бойову службу, захищаючи мир і спокій громадян від зовнішнього агресора на сході нашої держави. На порядку денному в усього світу зараз дуже гостро стоїть питання відсічі збройної агресії та боротьба з тероризмом. Соціум з кожним днем все краще починає усвідомлювати, що сильна армія – запорука благополуччя і щасливого життя громадян.

У ст. 17 Конституції України проголошується, що держава забезпечує соціальний захист громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України, та членів їх сімей.

Соціальний захист військовослужбовців має бути не тільки задекларованим відповідними законодавчими актами; його положення повинні чітко реалізовуватись у структурі механізмів державного управління та в забезпечені відповідними видатками з державного бюджету з метою реального фінансування певних соціальних гарантій.

Існуюча система соціального захисту не досить ефективна, а фінансові можливості держави не відповідають її соціальним зобов'язанням. Можна констатувати, що наразі не повною мірою дотримуються положення Конституції України, в якій Україна визначається як соціальна держава.

Актуальність теми визначається тим, що питання стану боєздатності армії завжди привертало значну увагу суспільства. Особливої гостроти сьогодні набуло соціальне забезпечення військовослужбовців, що обумовлено багатьма чинниками. Зокрема, внаслідок дефіциту державного бюджету, економічної кризи в Україні та світі призупинено на невизначений термін виконання державою основних соціальних гарантій та виплату відповідної компенсації

військовослужбовцям, у зв'язку з чим проблеми соціального блоку збройних сил не тільки не вирішуються, але й поглиблюються.

Уже досить тривалий час у Збройних Силах України продовжуються процеси, пов'язані з оптимізацією чисельності армії і заходами, спрямованими на оновлення її сучасними засобами ведення бойових дій. З огляду на це значна кількість військовослужбовців має бути звільнена в запас і забезпечена належними соціальними гарантіями. Але в умовах складної ситуації в економічній сфері це виявилось вкрай складним завданням, яке, до того ж, не завжди забезпечується чинним законодавством. Тому військово-політична еліта суспільства, вчені намагаються знайти шляхи розв'язання питань, пов'язаних з удосконаленням системи соціального захисту військовослужбовців.

Проблема всебічного забезпечення війська виникла разом із його появою. Поряд із безпосередніми витратами коштів на щоденні потреби армії, завжди була потреба надання воїнам належного соціального захисту за особливі умови життя і служби. Нестабільна політична ситуація у світі зумовлює необхідність підтримання Збройних сил України (далі – ЗСУ) у високому боєздатному стані, досягненням якого є ефективна система соціального забезпечення та соціального захисту. В умовах проведення з 2014 р. антитерористичної операції поступово формується і реалізується державна політика щодо обороноздатності України, нормативно закріплюються загальні процедури організації соціального захисту учасників цих подій. Створення ефективної системи соціального захисту учасників бойових потребує розробки та впровадження належного нормативно-правового забезпечення організаційних, правових, соціально-економічних гарантій.

У період змін у соціально-економічному та політико-правовому житті, проведення антитерористичної операції на Сході нашої країни, держава переживає новий досвід державного управління.

Проблема створення ефективної системи соціального захисту учасників бойових дій на сьогодні є предметом підвищеної уваги науковців, політиків та громадськості. Водночас, відносна нещодавність виникнення окресленої

проблеми зумовлює певну недосконалість нормативно-правового забезпечення з цього питання.

Державна політика у сфері соціального захисту учасників бойових дій полягає у забезпеченні прав, гарантій та компенсацій. Формування системи задоволення певних соціальних потреб учасників бойових дій враховує забезпечення їх адаптації та психологічної реабілітації, санаторно-курортним лікуванням, технічними та іншими засобами реабілітації, житлом, надання їм освітніх послуг, дотримання трудових прав, соціальної та професійної адаптації, пільг у сплаті певних видів послуг, пенсійного забезпечення тощо.

Основу нормативно-правового забезпечення соціального захисту учасників бойових дій становлять: Конституція України, відповідні закони, Укази Президента України і Урядові рішення.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали роботи вітчизняних і зарубіжних авторів з проблем соціальної політики та її складової частини – соціальної реабілітації, а також дослідження, присвячені аналізу проблем, що стоять перед ветеранами бойових дій в період адаптації до умов мирного життя.

Дослідженню нормативно-правових засад соціального захисту учасників бойових дій присвятили роботи такі вчені, як І. Дацюк, О. Кондратенко, М. Кравченко, А. Кириченко, Д. Чижов та інші. Що стосується комплексного дослідження нормативно-правового забезпечення соціального захисту учасників бойових дій, особливо шляхів оптимізації діяльності держави у цій галузі, то таких праць бракує.

Принципове значення при цьому також відіграє розуміння соціальної політики, викладене в Конституції України та Положенні про Міністерство соціальної політики України, в якому одним із пріоритетних напрямів діяльності вказано забезпечення формування та реалізації державної політики щодо соціального захисту ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, зокрема, забезпечення їх психологічної реабілітації, санаторно-курортного лікування, технічними та іншими засобами реабілітації, житлом, надання освітніх послуг, організації поховання, а також соціальної та

професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених з військової служби, та учасників антитерористичної операції.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження системи нормативно-правового забезпечення соціального захисту учасників бойових дій на сучасному етапі, визначення питань, які потребують подальшого законодавчого регулювання та систематизація нормативно-правових актів за відповідними класифікаційними ознаками.

Сучасне внутрішнє і зовнішнє становище України визначається сукупністю факторів, що призводять як загрози і ризиків поглиблення кризових явищ, так і можливостей для виходу на магістральний шлях розвитку. В умовах модернізації соціальної політики у сфері безпеки, реформи соціального забезпечення ЗСУ потребує створення ефективної системи соціального захисту учасників бойових дій.

У сучасному законодавстві та науковій літературі немає однозначного визначення терміну «соціальний захист». Зміст цієї категорії науковці розкривають через діяльність, комплекс, функції, систему, сукупність й механізм. Серед учених істотно різняться погляди, коли визначення соціального захисту стосується певних соціальних категорій громадян, яким соціальний захист гарантується у зв'язку із специфікою їх професійної діяльності.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано наступні **завдання**:

- розглянути поняття учасників АТО;
- з'ясувати соціальні проблеми учасників та постраждалих внаслідок АТО;
- розкрити особливості нормативно-правового забезпечення надання соціальних послуг учасникам АТО;
- дослідити соціальні гарантії держави для учасників АТО;
- проаналізувати законодавчу базу надання соціальної допомоги учасникам АТО.

•Розробити програму соціально-психологічної та медичної реабілітації військовослужбовців, а також надання їм соціально-економічних гарантій та пільг.

Об'єктом роботи є суспільні відносини з приводу соціальної допомоги різним категоріям населення.

Предметом роботи є соціальна допомога учасникам та постраждалим в наслідок АТО/ООС.

Методи дослідження. В роботі використано систему методів, обумовлених поставленою метою та завданнями дослідження. В процесі дослідження поняття учасників та постраждалих АТО використано метод порівняння, за допомогою якого з'ясовано різні підходи до визначення цих термінів. Методи дедукції та індукції застосовано для дослідження соціальних проблем учасників та постраждалих внаслідок АТО, а також для розкриття особливостей нормативно-правового забезпечення надання соціальних послуг учасникам та постраждалим внаслідок АТО.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені у дослідженні положення, висновки та пропозиції (рекомендації) можуть бути використані:

а) у науково-дослідницькій сфері – як основа для подальшої теоретичної розробки питань про соціальну допомогу учасникам АТО;

б) при підготовці проектів нормативно-правових актів з питань соціального захисту учасників АТО.

Положення кваліфікаційної роботи отримали апробацію на Х Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених «Наукова молодь-2022», 15 листопада 2022 року, на тему: ««Проблеми сфери соціального захисту учасників АТО»».

Структура роботи – дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури, викладена на 117 сторінках друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ

1.1. Нормативно-правові засади отримання статусу учасника Антитерористичної операції: історична ретроспектива

У зв'язку військовими діями Сході України з 2014 року, 14 квітня був підписаний указ від 13.04.2014 № 405/2014 про введення в дію рішення РНБО «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України». Для організації і проведення антитерористичних операцій та координації діяльності суб'єктів, які ведуть боротьбу з тероризмом чи залучаються до антитерористичних операцій, згідно з Указом Президента України 11 грудня 1998 року створено Антитерористичний центр при Службі безпеки України [6].

20 березня 2003 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про боротьбу з тероризмом» з метою захисту особи, держави і суспільства від тероризму, виявлення та усунення причин і умов, які його породжують, визначення правих та організаційних основ боротьби з цим небезпечним явищем, повноваження і обов'язки органів виконавчої влади, об'єднання громадян і організацій, посадових осіб та окремих громадян у цій сфері, порядок координації їх діяльності, гарантії правового і соціального захисту громадян у зв'язку із участю у боротьбі з тероризмом [7].

Порядок надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 413 [44] (далі — Порядок).

Відповідно до пункту 5 Порядку, рішення про надання статусу учасника бойових дій приймається міжвідомчою комісією з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій (далі— міжвідомча комісія), яка утворюється Державною службою у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції із залученням до складу комісії фахівців Міністерства оборони, МВС, Національної гвардії, СБУ, Служби зовнішньої розвідки, Держприкордонслужби, Держспецтрансслужби, Управління державної охорони, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, ДСНС, ДПіТС, інших військових формувань. До складу міжвідомчої комісії можуть залучатися фахівці інших державних органів та представники громадських організацій [44].

Пунктом 3 Порядку визначено, що райони антитерористичної операції та терміни її проведення визначаються Антитерористичним центром при СБУ [44].

Відомчі комісії вивчають документи і направляють їх на розгляд до міжвідомчої комісії, а у разі відсутності підстав, які підтверджуються документами, повертають їх до військових частин (органів, підрозділів), установ, закладів з метою подальшого доопрацювання.

Посвідчення учасника бойових дій, нагрудних знаків та листів талонів на право одержання проїзних квитків з 50-відсотковою знижкою від їх вартості видається також Департаментами кадрової політики Міноборони, МВС, СБУ, Служби зовнішньої розвідки, Адміністрації Держприкордонслужби, Адміністрації Держспецтрансслужби, Управління державної охорони, Адміністрації Держспецзв'язку, ДСНС, ДПіТС та Національною поліцією України [44].

Так зокрема наказом Міністра оборони України від 08.04.2009 №158 (zareєстрованого в Мінюсті 14.05.2009 за №429/16445) затверджено Положення про комісію з питань розгляду матеріалів про визначення учасників бойових дій у Збройних Силах України.

Учасниками бойових дій відповідно до пункту 19 статті 63 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» визнаються військовослужбовці (резервісти, військовозобов'язані) та працівники Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, особи рядового, начальницького складу, військовослужбовці, працівники Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції, а також працівники підприємств, установ, організацій, які залучалися та брали безпосередню участь в антитерористичній операції в районах її проведення у порядку, встановленому законодавством [66].

Відповідно до вимог пункту 2 Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України статус учасника бойових дій надається: військовослужбовцям (резервістам, військовозобов'язаним) та працівникам Збройних Сил, Національної гвардії, СБУ, Служби зовнішньої розвідки, Держприкордонслужби, Держспецтрансслужби, особам рядового і начальницького складу, військовослужбовцям, працівникам МВС, Управління державної охорони, Держспецзв'язку, ДСНС, ДПтС, військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах проведення антитерористичної операції [44].

Підставою для надання особам статусу учасника бойових дій є: документи про безпосереднє залучення до виконання завдань антитерористичної операції в районах її проведення, направлення (прибуття) у відрядження до районів проведення антитерористичної операції, їх перебування в таких районах з метою виконання завдань із захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України шляхом безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення (витяги з наказів, директив, розпоряджень, посвідчень про відрядження, журналів бойових дій, бойових донесень, дислокацій, книг нарядів, графіків несення служби, звітів, зведень, донесень, матеріалів спеціальних (службових) розслідувань за фактами отримання поранень).

Порядок надання статусу учасника бойових дій зазначеним категоріям осіб, терміни їх участі в антитерористичній операції чи в забезпеченні її проведення, а також райони антитерористичної операції визначаються Кабінетом Міністрів України.

Для надання статусу учасника бойових дій командири (начальники) військових частин (органів, підрозділів) або інші керівники установ, закладів у місячний строк після завершення особами виконання завдань антитерористичної операції в районах її проведення зобов'язані подати на розгляд комісій, утворених у міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади чи інших державних органах (далі — комісія), упідпорядкуванні яких перебували військові частини (органи, підрозділи), установи та заклади, в складі яких проходили службу чи працювали особи, довідки за формою згідно з додатком 1 та документи, які є підставою для надання особам статусу учасника бойових дій.

Комісії вивчають документи і подають їх на розгляд міжвідомчої комісії, авразі відсутності підстав, які підтверджуються документами, повертають їх до військових частин (органів, підрозділів), установ, закладів з метою подальшого доопрацювання.

Міжвідомча комісія розглядає документи, надіслані комісією, і вразі потреби заслуховує пояснення осіб, стосовно яких вони подані, свідків, представників державних органів та вмісячний строк з дня надходження документів приймає рішення щодо надання статусу учасника бойових дій, про що інформує комісію.

Уразі неподання командиром (начальником) військової частини (органу, підрозділу) або іншим керівником установи, закладу докомісії чи керівником підприємства, установи, організації до міжвідомчої комісії документів, необхідних для надання статусу учасника бойових дій, особа може самостійно звернутися до таких комісій.

Уразі відмови в наданні статусу учасника бойових дій питання про надання особі зазначеного статусу може повторно виноситися на розгляд міжвідомчої комісії за рішенням Міністра соціальної політики.

Рішення комісії може бути оскаржено в судовому порядку.

1.2. Забезпечення надання соціальних послуг учасникам АТО та учасникам бойових дій

Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» визначено, що до учасників бойових дій належать військовослужбовці, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року № 413, (зі змінами та доповненнями від 04.02.2015 № 104) рішення про надання статусу учасника бойових дій:

- військовослужбовцям - приймаються комісіями з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій, утвореними в Міноборони, МВС, Національній гвардії, СБУ, Службі зовнішньої розвідки, Адміністрації Держприкордонслужби, Адміністрації Держспецтрансслужби, Управлінні

державної охорони, Адміністрації Держспецзв'язку, ДСНС, ДПтС. У разі виникнення спірних питань, що потребують міжвідомчого врегулювання, рішення приймається міжвідомчою комісією з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій, яка утворена Державною службою у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції;

- працівникам підприємств, установ та організацій, які залучалися і брали безпосередню участь в АТО в районах її проведення - міжвідомчою комісією з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій, яка утворена Державною службою у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції.

Отриманий статус підтверджується посвідченням учасника бойових дій.

Посвідчення учасника бойових дій військовослужбовцям, яким надано статус учасника бойових дій, видаються органами Міноборони, МВС, Національної гвардії, СБУ, Служби зовнішньої розвідки, Адміністрації Держприкордонслужби, Адміністрації Держспецтрансслужби, Управління державної охорони, Адміністрації Держспецзв'язку, ДСНС, ДПтС, а працівникам підприємств, яким надано статус учасника бойових дій, - Державною службою у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції.

Згідно з Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» учасник бойових дій має право, зокрема, на такі пільги:

- безплатне одержання ліків, лікарських засобів, імунобіологічних препаратів та виробів медичного призначення за рецептами лікарів;

- першочергове безплатне зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів);

- безоплатне забезпечення санаторно-курортним лікуванням або компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування. Порядок надання путівок, розмір та порядок виплати компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування визначаються Кабінетом Міністрів України;

- 75-відсоткову знижку плати за житлово-комунальні послуги в межах норм, передбачених чинним законодавством, або тверде паливо та скраплений газ (за відсутності центрального опалення);

- 50-відсоткову знижку абонентної плати за користування квартирним телефоном та позачергове встановлення на пільгових умовах квартирних телефонів (оплата у розмірі 20 процентів від тарифів вартості основних та 50 процентів — додаткових робіт);

- безплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських і міжміських маршрутів, незалежно від відстані та місця проживання.

- першочергове забезпечення жилою площею осіб, які потребують поліпшення житлових умов, та першочергове відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва, першочерговий ремонт жилих будинків і квартир цих осіб.

Щорічно до 5 травня учасникам бойових дій виплачується разова грошова допомога у розмірі, який визначається Кабінетом Міністрів України в межах бюджетних призначень, встановлених законом про Державний бюджет України.

За додатковою інформацією прохання звертатися до управління соціального захисту населення Куликівської районної державної адміністрації (вул. Шевченка, 3, кабінет №2, або за телефоном 2-43-36).

Про забезпечення засобами реабілітації учасників АТО

Держава гарантує безоплатне та позачергове забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації учасників АТО, які постраждали внаслідок антитерористичної операції, незалежно від установлення їм інвалідності.

Проведення з 2014 р. антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей України зумовило потребу в формуванні та

вдосконаленні нормативно-правового регулювання соціального захисту учасників цих подій та членів їхніх сімей.

Нормативно-правові акти, в яких закріплено норми, що безпосередньо пов'язані із забезпеченням права на соціальний захист учасників АТО та їхніх сімей, виконують одну функцію – офіційно засвідчують визнання державою особливостей їх правового статусу та необхідність законодавчого закріплення їхніх прав, свобод та можливостей, отримання соціальних виплат та послуг, реабілітаційних заходів тощо. Нормативно-правове регулювання соціального захисту учасників АТО спрямоване на формування ефективної системи забезпечення їхніх соціальних прав та свобод, зокрема щодо психологічної підтримки, матеріальної допомоги, санаторно-курортного лікування, гарантій щодо освіти, здійснення протезування в разі втрати функціональних властивостей кінцівок, забезпечення автотранспортом, пільг у сплаті певних видів послуг, пенсійного забезпечення, забезпечення житлом або земельними ділянками, дотримання трудових прав, зокрема щодо збереження місця роботи й середнього заробітку під час участі в АТО тощо. У нормативно-правових актах, що передбачають соціальний захист учасників АТО, за висновками експертів, спостерігається співіснування «радянського» (соціальне забезпечення, пільги, соціальні та компенсаційні виплати) і новітнього європейського підходу (соціальні послуги, соціальна робота). Більшість соціальних стандартів залишаються деклараціями через застарілість та неефективність чинних механізмів соціального захисту, не адресність, зрівняльний характер і невідповідність системи соціального захисту реальним потребам українського суспільства, неефективність та непрозорість системи бюджетного фінансування соціальних видатків держави, дискусійність прямої дії конституційних норм щодо соціальних прав.

Конституційне регулювання забезпечення надання соціальних послуг учасникам АТО закріплено в статті 17 Конституції України, відповідно до якої Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також

членів їхніх сімей [2]. Саме ці конституційні положення є основою для нормативно-правових актів щодо соціального захисту учасників АТО.

Незважаючи на те, що Конституція України – Основний Закон України [2], норми якої є нормами прямої дії, вона не може детально врегулювати всіх питань соціального захисту учасників АТО. Тому закріплені Конституційні норми знайшли свій подальший розвиток у вигляді конкретних законів, указах Президента України, постановах Кабінету Міністрів України, наказах міністерств та інших нормативно-правових актах.

Основними правовими актами, що регулюють права і свободи людини і громадянина, зокрема і учасників АТО, у правовій державі є закони. Саме вони, як вища форма прояву державної волі народу, є правовою основою для всіх інших правових актів. Закон – це нормативно-правовий акт, ухвалений в особливому порядку вищим представницьким органом держави, який регулює найважливіші суспільні відносини, виражає волю (інтереси) більшості населення та володіє вищою юридичною силою. У систему законодавчого регулювання соціального захисту учасників АТО входять такі закони України: «Про боротьбу з тероризмом» [50], «Про військовий обов'язок та військову службу» [9], «Про Збройні сили України» [48], «Про Національну гвардію України» [51], «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [61], «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [60], «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист» [62], «Про поліпшення матеріального становища учасників бойових дій та інвалідів війни» [56], «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних сил України, та членів їх сімей» [11] та ін. Також дія норм законів України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [53] та «Про реабілітацію інвалідів в Україні» [58] поширюється на учасників АТО, які стали інвалідами внаслідок участі у бойових діях.

Варто відзначити, що правові норми, які містяться у законах, що регулюють соціальний захист військовослужбовців, не повною мірою відповідають сучасному стану суспільних відносин, соціально-економічним можливостям держави, тому не можуть забезпечити ефективну реалізацію прав і свобод учасників АТО.

Спостерігається дублювання правових норм, які містяться у Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [60], у законодавчих актах, що регулюють порядок створення і діяльність різних військових формувань, службовці яких беруть участь в АТО

Соціальний захист учасників АТО також регулюється підзаконними нормативно-правовими актами. Підзаконний нормативно-правовий акт – це акт, виданий на основі закону, відповідно до закону і спрямований на його виконання з конкретизацією законодавчих приписів або встановленням первинних норм. Підзаконний акт володіє необхідною юридичною силою.

Щоправда, його юридична сила не має такої ж загальності та верховенства, як це властиво закону. Проте акт посідає важливе місце в системі правового регулювання, оскільки забезпечує виконання законів шляхом конкретизованого, деталізованого нормативного регулювання усього комплексу суспільних відносин.

До системи підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють соціальний захист учасників АТО і видаються на основі Конституції України і законів України, належать: укази Президента України, акти Кабінету Міністрів України, нормативні акти міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, нормативні акти місцевих органів виконавчої влади, зокрема: укази Президента України «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції» [12], «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 лютого 2015 року «Про заходи щодо створення належної матеріально-технічної бази для лікування, реабілітації та оздоровлення військовослужбовців та інших осіб, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, а також

учасників бойових дій та інвалідів війни» [59]; постанови Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) «Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення» [44], «Деякі питання протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за новітніми технологіями та технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, окремих категорій громадян, які брали участь в антитерористичній операції та/або забезпеченні її проведення і втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок» [1], «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів із соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції (крім військовослужбовців, звільнених у запас або відставку)» [41]; «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на забезпечення постраждалих учасників антитерористичної операції санаторно-курортним лікуванням» [39]; «Про утворення Міжвідомчого координаційного центру соціально-трудової реабілітації учасників антитерористичної операції, які одержали поранення, контузію, каліцтво або інше захворювання під час участі в антитерористичній операції» [64]. У цій категорії також виокремимо розпорядження Уряду «Про затвердження плану міжвідомчих заходів з адаптації до мирного життя учасників антитерористичної операції» [21], «Питання забезпечення учасників антитерористичної операції та сімей загиблих учасників антитерористичної операції земельними ділянками» [5], «Про затвердження плану заходів щодо медичної, психологічної, професійної реабілітації та соціальної адаптації учасників антитерористичної операції» [20]. До підзаконних нормативно-правових актів також належать накази інших центральних органів виконавчої влади: Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції про порядок та умови виплати винагороди особам рядового і начальницького складу служби цивільного захисту за безпосередню участь в антитерористичній операції, інших заходах в умовах особливого періоду» [19]; Міністерства

соціальної політики України «Про затвердження Положення про експертну групу з розгляду документів щодо протезування та/або ортезування учасників антитерористичної операції, які втратили функціональні можливості кінцівок» [22]; Міністерства інфраструктури «Про затвердження Інструкції про порядок та розміри виплати винагороди військовослужбовцям Державної спеціальної служби транспорту за безпосередню участь у воєнних конфліктах чи антитерористичній операції, інших заходах в умовах особливого періоду» [18].

Серед нормативно-правових актів аналізованої сфери регулювання варто звернути увагу на постанови Верховної Ради України: «Про забезпечення належним медичним обслуговуванням військовослужбовців та осіб рядового і начальницького складу, які зазнали поранення, контузії чи іншого ушкодження здоров'я під час проведення антитерористичної операції на сході України» [13]. Проведення парламентських слухань 19 жовтня 2016 р. у Верховній Раді України парламентських слухань на тему: «Державні гарантії соціального захисту учасників антитерористичної операції, Революції Гідності та членів їхніх родин: стан і перспективи» – дасть змогу комплексно проаналізувати рівень забезпечення державних гарантій у сфері соціального захисту учасників антитерористичної операції та членів їхніх родин, а також сприятиме організації відповідного суспільного діалогу, всебічного публічного обговорення проблемних питань та визначення основних напрямів та перспектив щодо подальшого розвитку системи соціального захисту зазначених категорій осіб [57].

Серед нормативно-правових актів місцевої (локальної) дії, що охоплюють окремі території та діють на них, мають локальне значення та відображають політику органів місцевого самоврядування щодо соціального захисту учасників АТО, можна навести приклад Київської області, де реалізується комплексна програма соціальної підтримки в Київській області учасників антитерористичної операції та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) учасників антитерористичної операції, а також родин Героїв Небесної Сотні та учасників Революції Гідностіна 2018-2020 роки, відповідно

до якої одним із найбільш актуальних завдань соціального захисту в Київській області є комплексне вирішення питань соціального забезпечення, соціального захисту учасників антитерористичної операції, зокрема демобілізованих військовослужбовців, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, членів їх сімей.

Програмою враховано комплекс заходів, спрямованих на соціальну, фінансову, правову та психологічну підтримку учасників АТО та членів їх сімей, в тому числі членів сімей загиблих (померлих) учасників АТО, соціальну адаптацію, професійну реабілітацію військовослужбовців, надання соціально-побутової допомоги їх родинам, здійснення моніторингу та контролю якості надання різних видів послуг.

Серед спеціальних нормативно-правових актів, що поширюються на членів сімей учасників АТО, варто виокремити Закон України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» [52] з відповідними змінами щодо оздоровлення дітей учасників АТО, а також закони України «Про охорону дитинства» [54] та «Про вищу освіту» [8], якими гарантовано державну цільову підтримку для здобуття професійно-технічної та вищої освіти в державних та комунальних навчальних закладах дітям учасників бойових дій, зокрема учасників АТО.

Отже, на сучасному етапі в Україні сформована система нормативно-правових актів, яка регулює питання соціального захисту учасників АТО та членів їхніх сімей, що передбачає: конституційне регулювання (Конституція та конституційні закони); законодавче регулювання (закони України); регулювання підзаконними нормативно-правовими актами. Ця система характеризується великою кількістю нормативних актів різної юридичної сили, їх непослідовністю, дублюванням правових норм у правових актах різної юридичної сили, відсутністю єдиної термінології, правових механізмів забезпечення соціального захисту військовослужбовців. Правові норми, що містяться в цих актах, не відповідають сучасному стану суспільних відносин, часто декларативні, немає механізмів їх реалізації.

1.3. Соціальні проблеми учасників АТО

Питання проведення державної політики соціального захисту учасників АТО та членів їх родин є надзвичайно гострим і потребує пильної уваги влади на всіх рівнях. Тисячі учасників АТО повертаються зі сходу України додому. Завдання влади – підтримати їх зробити так, щоб ці люди, отримали весь комплекс соціальних послуг, який гарантований їм державою.

Перш за все слід наголосити, що політика держави щодо підтримки учасників АТО і членів їх сімей має носити комплексний та всеохоплюючий характер. Адже соціальний захист учасників АТО і їх сімей це питання медичного забезпечення та реабілітації, придбання та будівництва житла, й юридичного супроводження, працевлаштування та стимулювання само зайнятості, і надання різноманітних пільг. Усю цю сукупність питань можливо вирішити лише в рамках комплексної довгострокової державної програми підтримки учасників АТО та членів їх сімей.

До ключових питань, що постають перед більшістю країн як у довгостроковій, так і в короткостроковій перспективі, належить побудова ефективної системи соціального захисту населення здатної вирішувати нагальні й перманентні соціальні проблеми. Особливо гостро постає потреба переосмислення соціальної політики в Україні, визначення чіткої мети, завдань, механізмів і етапів її реалізації. Означена проблема набуває особливої актуальності у світлі процесів нестабільності соціально-економічного розвитку держави та військового конфлікту на Сході України. Вищезначене зумовлює необхідність створення високоефективної системи соціального захисту, здатної допомогти слабким у самоствердженні і сприяти сильним у саморозвитку, закладенні міцного фундаменту тристоронніх відносин у механізмі соціального партнерства. Для імплементації сучасних і досконалих механізмів системи соціального захисту виникає потреба у характеристиці й узагальненні досвіду зарубіжних країн, відокремленні адекватних до вимог часу інструментів, які

можна використати у вітчизняному просторі соціального захисту з найефективнішою та найбільш повною їхньою віддачею. Ігнорування цієї проблеми спричинить зубожіння населення, соціальну ізоляцію, втрату довіри до державних органів влади та зростання соціальної напруженості.

Сьогодні діє Указ Президента «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції» від 05.09.2015 р. № 570/2015 [12] та Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження надання статусу учасника бойових дій від 20.09.2014 р. № 413 [44].

Також у червні 2015 р. Верховна Рада прирівняла військовослужбовців, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції, до учасників бойових дій, внівши зміни до закону «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». За цим законом статус учасника бойових дій передбачає 26 окремих соціальних пільг, 17 з цих позицій тягнуть за собою прями, щомісячні видатки з державного бюджету.

Серед них-безкоштовне санаторно-курортне лікування та проїзд у міському транспорті, 75 % знижка на квартплату та послуги ЖКХ, проїзд один раз на рік з 50 % знижкою залізницею або маршрутним таксі в інше місто, захист прав на працю, право на першочергове отримання житла, щорічна разова допомога до 5 травня тощо». Надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, здійснюється спеціальною Міжвідомчою комісією.

Варто зазначити, що часто вживаний термін “учасник АТО” не використовується в жодному нормативно-правовому акті. Відповідно виникають дискусії з приводу тлумачення цього терміну та неоднозначне розуміння того, хто саме має право на соціальну підтримку від держави. Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії соціального захисту” передбачає категорії громадян, які мають право на пільги, будучи ветеранами або прирівняними до них особами. При цьому особи, які брали участь в АТО у складі добровольчих формувань, які не увійшли до складу державних силових

структур права на статус учасника бойових дій не мають, хоча повноцінно були такими учасниками.

Особлива увага на державному та територіальному рівнях приділяється також соціальній підтримці поранених і сім'ям загиблих при виконанні службового обов'язку в ході АТО. Так, члени сімей військовослужбовців, які загинули в наслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних у ході АТО, мають право на встановлення статусу особи, на яку поширюється дія Закону «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Посвідчення «Член сім'ї загиблого» видають органи соціального захисту на місцях. «Допомога з державного бюджету у разі втрати годувальника при виконанні службового обов'язку в зоні АТО на 2019 рік становить 1440,75 тис. грн. Матеріальна підтримка родинам загиблих та поранених надається також і з обласного бюджету».

Такі заходи не потребують виділення додаткових коштів з бюджету, але тягнуть за собою внесення низки уточнень до чинного законодавства.

На сьогодні подібні обласні та міські програми уже існують тривалий час. Однак можливості місцевих бюджетів є вкрай обмеженими та не дозволяють фінансувати обласні, районні та місцеві програми підтримки учасників АТО і членів їх сімей у повному обсязі. Коштів вистачає лише для надання одноразової матеріальної допомоги та мінімального медичного забезпечення в рамках фінансування комунальних закладів охорони здоров'я. Тому необхідно якнайшвидше розробити та прийняти Комплексну довгострокову програму підтримки учасників АТО і їх родин. Така програма повинна мати фінансове підкріплення у Державному бюджеті України на 2019 р.

На сьогодні існує низка соціальних проблем учасників АТО і членів їх сімей, що потребують подальшого. Перш за все, це забезпечення житлом. На сьогоднішній день із державного бюджету фінансується програма по забезпеченню житлом лише тих учасників АТО, які зазнали певних уражень або мають каліцтво в результаті участі в бойових діях, а також сімей загиблих учасників АТО. При цьому решта учасників АТО залишаються поза державною

підтримкою в частині придбання житла. Тому необхідна розробка та впровадження механізму широкої підтримки всіх без винятку учасників АТО в частині придбання або будівництва житла через використання фінансово-кредитних інструментів із можливістю компенсації відсоткової ставки із державного і місцевих бюджетів або шляхом спів фінансування (спільно державний, місцевий бюджети, кошти інвесторів, інші джерела). Іншим важливим питанням соціального захисту учасників АТО і їх сімей є стимулювання працевлаштування та підприємництва. Зокрема, важливим є підтримувати такий напрям само зайнятості учасників АТО як фермерські господарства, що має величезне значення для бійців, які проживають у сільській місцевості. Деякі області починають відпрацьовувати даний напрям через комунальний фонд сприяння інвестиціям та будівництву. Залучення ж коштів державного бюджету у цю сферу дала б значно більші результати, які проявляються у створенні робочих місць, додатковій сплаті податків, сприянні соціальній адаптації бійців.

Також слід зупинитися на ще одній актуальній проблемі – соціальному захисті й підтримці дітей учасників АТО. Важливо надати підтримку дітям загиблих учасників АТО. Зокрема іде мова про забезпечення їх санаторно-курортним лікуванням, можливостями щодо соціально-психологічної реабілітації, якісними послугами із навчання. Слід наголосити, що Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» передбачено інструменти по компенсації учасникам бойових дій з числа учасників АТО та їх дітям вартості навчання у вищих навчальних закладах. Однак у зв'язку з відсутністю затвердженого Кабінетом Міністрів України порядку такої компенсації, цей інструмент не використовується. Тому слід звернутись до представників уряду з проханням якнайшвидше розробити та затвердити такий порядок для того, щоб надати можливість учасникам АТО та їхнім дітям скористатись законним правом на вищу освіту.

Слід ще раз наголосити, що питання соціального захисту учасників АТО, їх сімей має велику суспільну вагу. Його вирішення вимагає консолідованої

позиції всіх гілок та рівнів влади. Підтримка від держави повинна бути легкодоступною, а порядок її отримання чітким та зрозумілим. Інформація про можливості підтримки повинна розповсюджувати серед ветеранської спільноти. Адміністративні перепони повинні бути нівельовані. Відкритість системи соціального захисту учасників АТО може бути забезпечена шляхом запровадження єдиного вікна в органах соціального захисту, а в подальшому – переведення процедури подання документів та оформлення пільг в електронний формат. Підтримка повинна бути диференційованою згідно потреб кожного ветерана із урахуванням особливостей його служби, психологічного, матеріального та соціального стану. Дотримання всіх вище зазначених принципів, при внесенні змін до законів або при формулюванні нових норм, забезпечить ефективність соціального захисту для ветеранів АТО. Сподіваємось на комплексну позицію державної влади у вирішенні цього складного та важливого питання.

На сьогодні, напрацьована низка нормативно-розпорядчих актів і постанов Кабінету міністрів, що знімають гостроту соціальних проблем учасників АТО, вони не є тотальними в Україні. Важливо, що вже розроблено і впроваджено державний інструментарій для легалізування статусу учасника бойових дій для добровольців, що воювали не у складі штатних підрозділів. Питання віддано на відкуп державним адміністраціям в областях, створено спеціальні комісії, колегіальні органи. Учасники АТО надають певний встановлений комплект документів, який підтверджує його участь в бойових діях. Так, системі поки не вистачає гнучкості, вона бюрократична.

Поодинокі важкі випадки, безумовно, трапляються, коли немає повного комплекту документів. Приміром, необхідний документ за підписом командира тої військової частини, в яку інтегрувався добробат. Такі випадки розглядаються в індивідуальному порядку. Система не є досконалою, однак, необхідно визнати, що вона запрацювала.

В нас існує парламентський комітет з питань ветеранів війни та учасників АТО. Є державна служба з аналогічною назвою при Міністерстві соціальної

політики. Є проблеми, зокрема, дублювання функцій. Рядом ветеранських організацій просувається ідея єдиного профільного Міністерства з питань ветеранів, яке буде займатися суто ветеранами АТО, так на 28 листопада 2018 року було створено Міністерство у справах ветеранів, що буде діяти на базі Державної служби України у справах ветеранів. Так зроблено, приміром, у США, низці країн ЄС.

Питаннями ветеранів АТО займаються декілька державних органів. У тому числі різні органи адмініструють пільги ветеранів. Тому питання підпорядкування усіх соціальних гарантій передбачених законодавством для учасників АТО/ООС новоствореному Міністерству з питань ветеранів на сьогодні перебуває на обговоренні у зацікавлених органах державної влади.

Висновки до розділу 1

В Україні сформувалася нова категорія людей – учасники бойових дій, вони ж – учасники АТО або ветерани війни. Зараз їх налічується понад 354 тисяч. Та бойові дії на Донбасі тривають, тож ця цифра буде збільшуватися. Статус учасника бойових дій часом складно отримати добровольцям, натомість є й інша категорія так званих «військових туристів», які отримали його за сумнівні заслуги.

Система надання статусу учасника бойових дій не працює належним чином. Відповідно до законодавства, для отримання цього статусу командир військової частини протягом місяця має надіслати до відомчої комісії необхідні документи. У свою чергу, комісія приймає рішення щодо надання статусу учасника АТО. Проте, за інформацією правозахисників, нерідко довідки, що видаються, не відповідають зразку, або військові частини видають дублікат замість оригіналу, що гальмує процес.

Окрім, власне, юридичного визнання статусу військовослужбовців, бійці потребують психологічної реабілітації, особливо після повернення у мирне життя.

За даними Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників АТО, на 1 січня 2019 року статус учасника бойових дій отримали 354 977 людей.

Більшість з них – 241 295 – військовослужбовці Збройних сил та розвідки, 34 305 – Національної гвардії, 32 481 – Міністерства внутрішніх справ, 19 868 – Державної прикордонної служби та 10 979 – Служби безпеки.

Складніше підрахувати бійців добровольчих батальйонів, які отримали статус УБД. У 2014 році в Україні почали з'являтися перші добровольчі батальйони: «Правий сектор», «Айдар», «Донбас», «Крим», «ОУН» та інші. Починаючи з 2015 року всі добровольчі батальйони фактично примусили вступити до складу Збройних сил чи Нацгвардії. Це дало можливість легалізувати добровольців та надати їм статус учасників бойових дій. Однак є ті, хто воював у 2014-2015 роках, але не має такого посвідчення. Причина – щоб отримати статус УБД, добровольцям потрібно знайти не менше двох людей з числа учасників АТО, які підтвердять їхнє перебування в зоні бойових дій. У результаті, окремі поранені під час бойових дій та родини загиблих добровольців залишилися без соціальної підтримки, але офіційної статистики таких випадків немає.

Слід зазначити, що добровольці таки мають юридичний статус на рівні обласних рад, які визнали їх учасниками бойових дій на місцевому рівні. Щоправда, не у всіх регіонах ця процедура пройшла швидко.

Наприклад, у червні 2016 року добровольці влаштували мітинг під Харківською обласною радою з вимогою визнати їх учасниками бойових дій та ініціювали розгляд цього питання на рівні Кабміну.

А у квітні 2018 року кілька десятків добровольців прийшли з мітингом під Верховну Раду. Вони вимагали визнати їх та їхніх побратимів учасниками АТО. За словами мітингувальників, влада їм не відмовляє, але й не поспішає легалізувати їхній статус під час боїв у 2014-2015 роках.

Автоматично з отриманням статусу УБД військовослужбовець отримує й відповідні пільги та права. Вони прописані в Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Для подальшого вдосконалення нормативно-правового регулювання соціального захисту учасників АТО необхідно прийняти єдиний закон, який врегулював би питання соціального захисту, прав і свобод учасників АТО та членів їхніх сімей. Цей закон повинен ґрунтуватися на таких основних положеннях: чітке законодавче визначення питань прав учасників АТО та їх обмежень; законодавче визначення пільг та компенсацій у зв'язку з обмеженням прав та їх відповідність економічним можливостям держави; адресне надання пільг та компенсацій кожному учаснику АТО чи його сім'ї; наявність гарантій та механізмів реалізації прав учасників АТО; встановлення відповідальності за порушення визначених законом прав учасників АТО. Лише на основі закону про соціальний захист учасників АТО необхідно розробляти інші нормативно-правові акти з урахуванням особливостей і умов життєдіяльності різних категорій цих осіб та сучасних можливостей соціально-економічного розвитку нашої держави.

РОЗДІЛ 2.

СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ УЧАСНИКАМ АТО ТА ЧЛЕНАМ ЇХ СІМЕЙ

2.1. Гарантії трудового законодавства для учасників АТО

Законодавством України у сфері трудових відносин, визначено кілька категорій працівників, які мають додаткові пільги та гарантії. Серед них і учасники АТО та ООС яка є достатньо новою категорією працівників, адже з'явилася вона нещодавно через події на сході нашої країни. Для військовослужбовців, поряд із гарантіями у сфері праці, передбачені й гарантії щодо соціального та правового захисту.

Відразу слід звернути увагу, що поняття «учасник АТО» в трудовому законодавстві відсутнє. Натомість у певних нормативно-правових актах містяться поняття «учасник бойових дій», «учасник війни». Ці категорії працівників мають право на додаткові гарантії, передбачені законодавством.

Враховуючи реальні обставини сучасності, які супроводжуються бойовими діями в Луганській та Донецькій областях, загибеллю значної кількості учасників таких дій. Серед населення і науковців виникли додаткові питання, що стосуються статусу вказаних осіб, їхніх прав.

Законодавцем було внесено ряд змін до чинних законодавчих актів і відтепер особи, призвані до участі в АТО, прирівняні до військовослужбовців, що проходять службу за контрактом.

Важливим питанням у цих умовах постає законодавче супроводження такого статусу та трудові гарантії для таких осіб, адже більша частина з них мала постійне місце роботи, яке в разі успішного повернення (живим та не інвалідом) може бути зайняте іншим працівником. Крім того, такі мобілізовані громадяни залишили сім'ї, які також потребують грошового утримання, особливо, якщо в сім'ї є маленька дитина (чи декілька дітей), що не досягла трирічного віку, і непрацююча жінка-матір. Насамперед, слід звернути увагу на сутність поняття «гарантії». Так, гарантії іноді розкривають як систему

норм, принципів, умов і вимог, що забезпечують в своїй сукупності дотримання прав, свобод і законних інтересів громадян .

Частина 4 ст.1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [6-] визначає мобілізацію як комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, оперативно-рятувальної служби цивільного захисту - на організацію і штати воєнного часу.

Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано. Частина 1 ст.1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» [7] розкриває антитерористичну операцію наступним чином: це комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності.

Законом України «Про військовий обов'язок та військову службу» (ст.2) [9] введено новий вид військової служби «військова служба за призовом під час мобілізації, на особливий період».

Особливий період – період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій (ст.1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [50]).

Роз'ясненнями, які викладені на офіційному сайті КМУ [68], зазначається, що військовозобов'язані, які були призвані на військову службу під час мобілізації, в особливий період, набувають нового юридичного статусу – військовослужбовці, внаслідок чого на них розповсюджуються пільги, передбачені Законами України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про соціальний і правовий статус військовослужбовців і членів їх сімей», Кодексом законів про працю та іншими нормативно-правовими актами.

Так, у відповідності до Постанови Кабінету Міністрів України «Питання грошового забезпечення військовослужбовців, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період» від 09.04.2014 р. № 111, грошове забезпечення зазначеній категорії військовослужбовців виплачується у порядку та розмірах, установлених для військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом.

Отже, тепер, як зазначається в указаних роз'ясненнях, громадяни, які призвані під час мобілізації, мають право отримувати грошове забезпечення в повному обсязі, з урахуванням всіх надбавок та премій, на рівні військовослужбовців контрактної служби (відповідно до посад та військових звань), а не на рівні військовослужбовців строкової служби, як передбачалося раніше.

Також зазначається, що граничний вік перебування в запасі рядового, сержантського та старшинського складу) збільшений до 50 років, молодшим офіцерам - до 55 років, що дозволяє виконати конституційний обов'язок щодо захисту Батьківщини добровольцям, в першу чергу тим, які мають досвід участі у бойових діях, миротворчих операціях та здатні надати вагому допомогу військовим частинам в якості інструкторів.

Крім того, збільшений граничний вік перебування у запасі військовозобов'язаним-жінкам - до 50 років. На тому ж сайті вказується наступне: «Час перебування громадян України на військовій службі зараховується до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби.

Держава гарантує військовослужбовцям достатнє матеріальне (продовольче, речове), грошове забезпечення (компенсацією за піднайом жилого приміщення), охорону здоров'я та безоплатне лікування.

Держава забезпечує соціальну та професійну адаптацію військовослужбовців, які звільняються з військової служби» [68].

Відповідно до Закон України від 27.03.2014 р. № 1169–VII «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення проведення мобілізації», яким доповнено частинами другою та третьою статтю 39 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», громадянами України, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, але не більше одного року, зберігаються місце роботи (посада), середній заробіток на підприємстві, в установі, організації, незалежно від підпорядкування та форм власності.

Також внесено зміни до статті 119 Кодексу законів про працю України, якою визначено, що працівникам, які призвані на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, але не більше одного року, гарантується збереження місця роботи, посади і середнього заробітку [69]. Так, ст.119 зазначеного кодексу «Гарантії для працівників на час виконання державних або громадських обов'язків» встановлюється: частина 1 – На час виконання державних або громадських обов'язків, якщо за чинним законодавством України ці обов'язки можуть здійснюватись у робочий час, працівникам гарантується збереження місця роботи (посади) і середнього заробітку. Частина 2 – Працівникам, які залучаються до виконання обов'язків, передбачених законами України «Про військовий обов'язок і військову службу» і «Про альтернативну (невійськову) службу», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», надаються гарантії та пільги відповідно до цих законів. Частина 3 ст.119 КЗпП має наступний зміст: «За працівниками, призваними на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, але не більше одного року, зберігаються місце роботи, посада і компенсується із бюджету середній заробіток на підприємстві, в установі,

організації, в яких вони працювали на час призову, незалежно від підпорядкування та форми власності. Виплата таких компенсацій із бюджету в межах середнього заробітку проводиться за рахунок коштів Державного бюджету України в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України».

Окрім того, внесено і такі зміни стосовно піднятого питання: Пункт 3 ч.1 ст.36 КЗпП визначається, що серед підстав припинення трудового договору є призов або вступ працівника або власника – фізичної особи на військову службу, направлення на альтернативну (невійськову) службу, крім призову працівника на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, але не більше одного року.

Стаття 42 КЗпП тепер встановлює, що при скороченні чисельності чи штату працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці переважне право на залишення на роботі надається працівникам з більш високою кваліфікацією і продуктивністю праці. При цьому при рівних умовах продуктивності праці і кваліфікації перевага в залишенні на роботі надається згідно із п.5 ч.2 учасникам бойових дій, інвалідам війни та особам, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Підставою для надання зазначених гарантій працівникові є повістка військового комісаріату про призов працівника на військову службу. Всі працівники, які були звільнені з роботи на підставі пункту 3 статті 36 КЗпП України у зв'язку із призовом на військову службу під час мобілізації, мають бути поновлені роботодавцем на роботі у зв'язку із набуттям чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення оборонно-мобілізаційних питань під час проведення мобілізації».

Поновлення на роботі здійснюється шляхом скасування наказу про звільнення, внесення відповідного запису до трудової книжки (за її наявності на підприємстві, в установі, організації) та особової справи (особової картки) працівника. Про факт скасування наказу про звільнення роботодавець

зобов'язаний повідомити працівника шляхом направлення йому за місцем реєстрації (фактичного проживання) листа із долученням копії наказу. Починаючи з дати звільнення працівнику також має бути нарахована середня заробітна плата без нарахування податків та єдиного соціального внеску. Розрахунок середньої заробітної плати для оплати часу перебування на зборах здійснюється відповідно до вимог Порядку обчислення середньої заробітної плати, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 08.02.1995 р. № 100 [28]. Підсумовуючи викладене вище, громадяни, мобілізовані для участі в АТО/ООС, в цілому отримали достатнє гарантування їхніх трудових прав, враховуючи існуючі обставини.

До нормативно-правової бази постійно вносяться зміни, що стосуються учасників АТО/ООС. Такий процес вдосконалення законодавства щодо військовослужбовців пов'язаний з викликами сьогодення, адже особи, які беруть участь в антитерористичній операції, з'явилися лише в 2014 р. Тож на кожному етапі трудового процесу, починаючи з працевлаштування та закінчуючи звільненням, учасникам АТО або ООС надаються додаткові гарантії на рівні з іншими працівниками.

Для більшості працівників, зважаючи на норми трудового законодавства, передбачений випробувальний строк. Проте відповідно до частини третьої статті 26 КЗпП випробування не встановлюється в разі прийняття на роботу осіб, звільнених у запас з військової чи альтернативної (невійськової) служби.

Додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, яка звільнилася із строкової військової служби, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб офіцерського складу або альтернативної (невійськової) служби і яка вперше приймається на роботу. Для працевлаштування зазначених категорій осіб підприємствам встановлюється квота відповідно до Закону України «Про зайнятість населення». Згадані гарантії, зважаючи на норми статті 196 КЗпП, чинні протягом шести місяців після закінчення або припинення служби. Також згідно з частиною

першою статті 197 КЗпП вказаній категорії осіб перше робоче місце надається на строк не менше двох років.

Згідно зі статтею 421 КЗпП працівник, з яким розірвано трудовий договір з підстав, передбачених пунктом 1 статті 40 КЗпП (крім випадку ліквідації підприємства, установи, організації), протягом одного року має право на укладення трудового договору в разі повторного прийняття на роботу, якщо власник або уповноважений ним орган приймає на роботу працівників аналогічної кваліфікації. Такі переваги мають, зокрема, учасники бойових дій – їм надається переважне право на укладення трудового договору в разі повторного прийняття на роботу без зазначення строку. Також працівники з числа колишніх військовослужбовців строкової служби, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб офіцерського складу та осіб, які проходили альтернативну (невійськову) службу, мають перевагу на залишення на роботі в разі вивільнення працівників у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці протягом двох років з дня звільнення їх зі служби (ст. 42 КЗпП).

Згідно зі статтею 42 КЗпП у разі скорочення чисельності чи штату працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва та праці переважне право на залишення на роботі надається працівникам з більш високою кваліфікацією й продуктивністю праці. У разі рівних умов продуктивності праці та кваліфікації перевага в залишенні на роботі надається, зокрема: учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та особам, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», працівникам з числа колишніх військовослужбовців строкової служби, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб офіцерського складу та осіб, які проходили альтернативну (невійськову) службу, – протягом двох років з дня звільнення їх зі служби.

Відповідно до статті 119 КЗпП на час виконання державних або громадських обов'язків, якщо вони здійснюються в робочий час, за

військовозобов'язаними зберігаються певні гарантії. Зокрема, таким працівникам гарантується збереження місця роботи (посади) та середнього заробітку. Працівникам, які залучаються до виконання обов'язків, передбачених Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р., Законом України «Про альтернативну (невійськову) службу» та Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», надаються гарантії та пільги відповідно до цих законів.

Отже, згідно зі статтею 119 КЗпП робоче місце, посада та середня заробітна плата зберігається за працівником, якого, зокрема, призвали на військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період або прийняли на військову службу за контрактом, у т. ч. шляхом укладення нового контракту на проходження військової служби, під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення.

Також зазначені гарантії зберігаються за працівниками, які під час проходження військової служби отримали поранення (інші ушкодження здоров'я) та перебувають на лікуванні в медичних закладах, а також потрапили в полон або визнані безвісно відсутніми, на строк до дня, наступного за днем їх взяття на військовий облік у районних (міських) військових комісаріатах після їх звільнення з військової служби в разі закінчення ними лікування в медичних закладах незалежно від строку лікування, повернення з полону, появи їх після визнання безвісно відсутніми або до дня оголошення судом їх померлими.

Відповідно до норм законодавства кожен працівник має право на відпочинок, що надається для відновлення працездатності, зміцнення здоров'я, виховання дітей, задоволення власних життєво важливих потреб та інтересів, всебічного розвитку особи.

Згідно з пунктом 5 частини сьомої статті 10 Закону про відпустки щорічна основна відпустка за бажанням працівника надається особам, звільненим після проходження строкової військової служби, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за

призовом осіб офіцерського складу або альтернативної (невійськової) служби, якщо після звільнення зі служби вони були прийняті на роботу протягом трьох місяців, не враховуючи часу переїзду до місця проживання. Зокрема, учасники АТО мають право на отримання щорічної відпустки повної тривалості до настання шестимісячного терміну безперервної роботи в перший рік роботи.

Крім того, учасники АТО мають додаткові гарантії щодо отримання кількох видів відпусток. Так, згідно зі статтею 162 Закону про відпустки учасникам бойових дій надається додаткова відпустка із збереженням заробітної плати тривалістю 14 календарних днів на рік, а на підставі статті 25 цього Закону за бажанням працівника в обов'язковому порядку надається відпустка без збереження заробітної плати. Також відповідно до пункту 6 частини 12 статті 10 Закону про відпустки роботодавець має надавати щорічні відпустки в зручний для дружин (чоловіків) військовослужбовців час.

Відповідно до статті 101 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» військовослужбовці мають право на відпустки, які надаються під час служби. Тож військовослужбовцям, крім військовослужбовців строкової військової служби, надаються щорічні основні відпустки із збереженням грошового, матеріального забезпечення та наданням грошової допомоги на оздоровлення в розмірі місячно-го грошового забезпечення. Тривалість щорічної основної відпустки для військовослужбовців, які мають вислугу в календарному обчисленні до 10 років, становить 30 календарних днів; від 10 до 15 років – 35 календарних днів; від 15 до 20 років – 40 календарних днів; понад 20 календарних років – 45 календарних днів, без урахування часу, необхідного для проїзду в межах України до місця проведення відпустки та назад, але не більше двох діб в один кінець.

Крім того, відповідно до пункту 4 статті 101 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» військовослужбовцям, виконання обов'язків військової служби яких пов'язано з підвищеним нервово-емоційним та інтелектуальним навантаженням або

здійснюється в особливих природних географічних, геологічних, кліматичних і екологічних умовах та умовах підвищеного ризику для життя і здоров'я, крім військовослужбовців строкової військової служби, надається щорічна додаткова відпустка із збереженням грошового та матеріального забезпечення. Тривалість такої щорічної додаткової відпустки визначається залежно від часу проходження служби в цих умовах та не може перевищувати 15 календарних днів.

Учасники бойових дій та особи, прирівняні до них, а також учасники війни, зважаючи на норми Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», мають пільги в разі оплати листка непрацездатності. Зокрема, згідно з пунктом 11 статей 12 і 14 зазначеного Закону учасники війни та учасники бойових дій мають право на оплату листка непрацездатності в розмірі 100 % середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи. Зазначена норма також гарантується статтею 24 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування».

2.2. Грошове забезпечення та винагороди військовослужбовцям під час проведення АТО

Соціально-політичні зміни в нашій державі, що призвели до виникнення збройного конфлікту, зумовили появу нової категорії осіб – військовослужбовців, які виконують завдання в зоні Антитерористичної операції. Тому виникає необхідність надання соціальних гарантій учасникам АТО, членам їх сімей, пораненим військовослужбовцям, а також сім'ям, члени яких загинули під час проведення АТО, зокрема у частині поліпшення фінансово-матеріального стану зазначених категорій осіб.

Сучасне забезпечення соціального захисту військовослужбовців – це цілеспрямована системна діяльність держави і громадянського суспільства щодо забезпечення дієвості нормативно-правових актів, якими встановлені

відповідні пільги, гарантії та компенсації військовослужбовцям у зв'язку з виконанням ними обов'язків військової служби.

На сьогодні в Україні визначальне місце у системі соціального забезпечення та соціального захисту громадян посідає Міністерство соціальної політики, яке є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і яке забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, зокрема забезпечення їх психологічної реабілітації, санаторно-курортного лікування, технічними та іншими засобами реабілітації, житлом, надання освітніх послуг, організації поховання, соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених із військової служби, та учасників антитерористичної операції [37].

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», учасників антитерористичної операції віднесено до категорії учасників бойових дій, що надає їм право користуватися гарантіями соціального захисту ветеранів війни.

Військовозобов'язані, які були призвані на військову службу під час мобілізації, в особливий період, набувають нового юридичного статусу — військовослужбовці, внаслідок чого на них розповсюджуються пільги, передбачені Законами України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про соціальний і правовий статус військовослужбовців і членів їх сімей», та інших нормативно-правових актів.

З метою підвищення рівня соціальних і правових гарантій військовослужбовців, призваних на військову службу за призовом під час мобілізації в особливий період, та членів їх сімей до нормативно-правових актів, що регулюють зазначену сферу правовідносин, внесено відповідні зміни, якими:

– Передбачено розширення кола осіб, що є учасниками бойових дій, та відповідно до якого змінюється порядок надання статусу учасника бойових дій за участь в антитерористичній операції.

– Збільшене грошове забезпечення громадян, призваних під час мобілізації, а саме, встановлено виплати на рівні виплат військовослужбовцям контрактної служби (раніше передбачалося на рівні виплат військовослужбовцям строкової служби), грошове забезпечення в повному обсязі, з урахуванням всіх надбавок та премій, на рівні військовослужбовців контрактної служби (відповідно до посад та військових звань). Так у відповідності до постанови Кабінету Міністрів України «Питання грошового забезпечення військовослужбовців, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період» від 09.04.2014 № 111 грошове забезпечення зазначеній категорії військовослужбовців виплачується у порядку та розмірах, установлених для військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом.

– Встановлено гарантії збереження місця роботи, посади, середнього заробітку, за всіма громадянами, які призвані під час мобілізації на військову службу, також є обов'язковою до нарахування одноразова грошова допомога, що виплачується на день демобілізації. Одночасно вони отримують грошове забезпечення як військовослужбовці.

Так згідно частини другої, третьої статті 39 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» за громадянами України, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, але не більше одного року, зберігаються місце роботи (посада), середній заробіток на підприємстві, в установі, організації, незалежно від підпорядкування та форм власності (зімни внесені Законом України від 27.03.14 № 1169-VII, які набрали чинності з 01.04.14)

Час перебування громадян України на військовій службі зараховується до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби.

Держава гарантує військовослужбовцям достатнє матеріальне (продовольче, речове), грошове забезпечення (компенсацією за піднайом жилого приміщення), охорону здоров'я та безоплатне лікування.

Держава забезпечує соціальну та професійну адаптацію військовослужбовців, які звільняються з військової служби.

– Внесено зміни до статті 119 Кодексу законів про працю України:

Працівникам, які призвані на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, але не більше одного року, гарантується збереження місця роботи, посади і середнього заробітку.

З метою безумовного виконання законодавства в сфері оборони, мобілізації та захисту прав громадян України, які призвані під час мобілізації постановою Верховної Ради України від 06.05.2014 № 1238-VII «Про додаткові заходи щодо зміцнення обороноздатності та безпеки держави» доручено Генеральному прокурору України перевірити факти звільнення з роботи та відмови у виплаті заробітної плати громадянам, призваним на військову службу в зв'язку з мобілізацією. У разі вчинення керівникам підприємств вищезазначених фактів військовозобов'язаним необхідно звернутися до органів прокуратури.

– Нараховується одноразова грошова допомога, яка буде виплачуватися на день демобілізації;

Так відповідно до Пункту 2 статті 15 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»[60]:

Військовослужбовцям, які були призвані на військову службу за призовом у зв'язку з мобілізацією, виплата одноразової грошової допомоги, передбаченої цим пунктом, здійснюється за період такої служби з дня їхнього зарахування на службу без урахування періоду попередньої військової служби, на якій вони перебували у мирний час, за винятком тих осіб, які при звільненні з військової служби у мирний час не набули права на отримання такої грошової допомоги. Зазначена допомога виплачується на день демобілізації таких військовослужбовців. Умови та порядок виплати одноразової грошової

допомоги військовослужбовцям, призваним на військову службу за призовом у зв'язку з мобілізацією, визначаються Кабінетом Міністрів України.

– Збережено право на підприємницьку діяльність для приватних підприємців, при їх призові на військову службу під час мобілізації. При цьому державна реєстрація підприємницької діяльності фізичних осіб-підприємців не припиняється.

Вимоги частин першої — третьої статті 49-2 КЗпП не застосовуються до працівників, які вивільняються у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці, пов'язаних з виконанням заходів під час мобілізації, на особливий період, не припиняється виплата пенсій пенсіонерам, у разі призову їх на військову службу під час мобілізації, на особливий період на час такої служби.

– Збережено розмір пенсій офіцерам запасу, які призвані під час мобілізації. При демобілізації цим офіцерам пенсія буде збільшена з урахуванням нових посад, військових звань та додаткової вислуги років. Якщо ж новий розмір пенсії у офіцерів буде нижчим за розмір, який вони отримували в мирний час, виплата їм пенсії здійснюється у раніше встановленому розмірі.

У відповідності до статті 2 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» пенсіонерам з числа військовослужбовців та осіб, які отримують пенсію за цим Законом, у разі призову їх на військову службу під час мобілізації, на особливий період до Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та Державної спеціальної служби транспорту, на службу до органів внутрішніх справ, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, органів та підрозділів цивільного захисту, податкової міліції та Державної кримінально-виконавчої служби України виплата пенсій на час такої служби не припиняється[55].

Після звільнення із служби цих осіб виплата їм пенсій здійснюється з урахуванням додаткової вислуги років на день їх демобілізації. Якщо новий розмір пенсії у цих осіб буде нижчим за розмір, який вони отримували в

мирний час, виплата їм пенсії здійснюється у розмірі, який вони отримували на день призову на службу у зв'язку з мобілізацією.

– Виплачується одноразова грошова допомога у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві.

Відповідно до статті 16 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»[60] одноразова грошова допомога у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві (далі - одноразова грошова допомога), - гарантована державою виплата, що здійснюється особам, які згідно з цим Законом мають право на її отримання.

Одноразова грошова допомога призначається і виплачується у разі:

1) загибелі (смерті) військовослужбовця під час виконання ним обов'язків військової служби або внаслідок захворювання, пов'язаного з виконанням ним обов'язків військової служби, або смерті особи, звільненої з військової служби, протягом року після звільнення її з військової служби, якщо смерть настала внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, пов'язаних з виконанням обов'язків військової служби;

2) смерті військовослужбовця, що настала в період проходження ним військової служби або внаслідок захворювання чи нещасного випадку, що мали місце в період проходження ним військової служби, або смерті особи, звільненої з військової служби, протягом року після звільнення її з військової служби, якщо смерть настала внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, нещасного випадку, пов'язаних з проходженням військової служби;

3) загибелі (смерті) військовозобов'язаного або резервіста, якого призвано на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві, що настала під час виконання обов'язків військової служби або служби у військовому резерві;

4) встановлення військовослужбовцю (крім військовослужбовців строкової служби) інвалідності, що настала внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого ним під час виконання обов'язків військової служби або внаслідок захворювання, пов'язаного з виконанням ним обов'язків військової служби, чи встановлення інвалідності особі після її звільнення з військової служби внаслідок причин, зазначених у цьому підпункті;

5) встановлення військовослужбовцю (крім військовослужбовців строкової служби) інвалідності, що настала в період проходження ним військової служби або внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням ним військової служби, або встановлення особі, звільненій з військової служби, інвалідності не пізніше ніж через три місяці після звільнення її з військової служби чи після закінчення тримісячного строку, але внаслідок захворювання або нещасного випадку, що мали місце в період проходження зазначеної служби;

6) встановлення військовослужбовцю строкової військової служби, військовозобов'язаному або резервісту, якого призвано на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві, інвалідності, що настала внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), заподіяного військовослужбовцю строкової військової служби, військовозобов'язаному або резервісту при виконанні обов'язків військової служби або служби у військовому резерві, або не пізніше ніж через три місяці після звільнення із служби, закінчення зборів, проходження служби у військовому резерві, але внаслідок захворювання або нещасного випадку, що мали місце в період проходження строкової військової служби, цих зборів, служби у військовому резерві;

7) отримання військовослужбовцем поранення (контузії, травми або каліцтва), захворювання під час виконання ним обов'язків військової служби,

що призвело до часткової втрати працездатності без встановлення йому інвалідності, а також особою, звільненою з військової служби, яка частково втратила працездатність внаслідок зазначених причин, але не пізніше ніж через три місяці після звільнення її з військової служби;

8) отримання військовослужбовцем строкової військової служби поранення (контузії, травми або каліцтва), захворювання у період проходження ним строкової військової служби, що призвело до часткової втрати працездатності без встановлення йому інвалідності, а також особою, звільненою із строкової військової служби, яка частково втратила працездатність внаслідок зазначених причин, пов'язаних з проходженням військової служби, але не пізніше ніж через три місяці після звільнення її із строкової військової служби;

9) отримання військовозобов'язаним, якого призвано на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, або резервістом поранення (контузії, травми або каліцтва), захворювання під час виконання обов'язків військової служби або служби у військовому резерві, що призвело до часткової втрати працездатності без встановлення йому інвалідності в період проходження зборів чи служби у військовому резерві або не пізніше ніж через три місяці після закінчення таких зборів чи виконання резервістом обов'язків служби у військовому резерві.

Одноразова грошова допомога призначається і виплачується у розмірі:

750-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року, - у разі загибелі (смерті) військовослужбовця, військовозобов'язаного або резервіста;

500-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року, - у разі загибелі (смерті) військовослужбовця, військовозобов'язаного або резервіста;

Одноразова грошова допомога призначається і виплачується: військовослужбовцю (крім військовослужбовця строкової служби), інвалідність якого настала внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого

ним під час виконання обов'язків військової служби або внаслідок захворювання, пов'язаного з виконанням ним обов'язків військової служби, чи встановлення інвалідності особі після її звільнення з військової служби внаслідок зазначених причин, у розмірі:

400-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року, - у разі встановлення інвалідності I групи;

300-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року, - у разі встановлення інвалідності II групи;

250-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року, - у разі встановлення інвалідності III групи;

2) військовослужбовцю (крім військовослужбовця строкової служби), інвалідність якого настала в період проходження військової служби або внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням ним військової служби, або встановлення особі, звільненій з військової служби, інвалідності не пізніше ніж через три місяці після звільнення її з військової служби чи після закінчення тримісячного строку, але внаслідок захворювання або нещасного випадку, що мали місце в період проходження зазначеної служби, у розмірі:

120-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року, - у разі встановлення інвалідності I групи;

90-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року, - у разі встановлення інвалідності II групи;

70-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року, - у разі встановлення інвалідності III групи;

У разі часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності одноразова грошова допомога виплачується залежно від ступеня втрати працездатності, який встановлюється медико-соціальними експертними комісіями, у розмірі, що визначається у відсотках від:

70-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року, - військовослужбовцю, який отримав поранення (контузію, травму або каліцтво) під час виконання обов'язків військової служби, що призвело до часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності;

50-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року, - військовослужбовцю строкової військової служби, який отримав поранення (контузію, травму або каліцтво) у період проходження ним строкової військової служби, що призвело до часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності;

50-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на 1 січня календарного року, - військовозобов'язаному або резервісту, якого призвано на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві, який отримав поранення (контузію, травму або каліцтво) під час виконання обов'язків військової служби або служби у військовому резерві, що призвело до часткової втрати працездатності без встановлення йому інвалідності.

Таким чином, на цей час розмір допомоги не залежить від військового звання, посадового окладу та вислуги років військовослужбовця, та щорічно збільшується пропорційно до підвищення прожиткового мінімуму для працездатних осіб, що є соціально справедливим.

З метою заохочення військовослужбовців, які залучаються до проведення антитерористичної операції, Президентом України 19 травня 2014 року видано Указ № 480, згідно з яким, зокрема, Міністерству оборони України дозволено під час проведення антитерористичної операції присвоювати в порядку заохочення військовослужбовцям — учасникам антитерористичної операції

чергові військові звання до полковника (капітана 1 рангу) включно незалежно від займаної посади та строків вислуги у відповідному званні.

Учасникам АТО також передбаченні інші додаткові соціальні гарантії передбачені та гарантовані Державою, зокрема відповідно до пункту 6 статті 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» за військовослужбовцями, захопленими в полон або заручниками, а також інтернованими в нейтральних державах або безвісно відсутніми, зберігаються виплати в розмірі посадового окладу за останнім місцем служби, окладу за військовим званням, надбавки за вислугу років, інших щомісячних додаткових видів грошового забезпечення постійного характеру та інші види грошового забезпечення з урахуванням зміни вислуги років та норм грошового забезпечення. Сім'ям зазначених військовослужбовців щомісячно виплачується грошове забезпечення, в тому числі додаткові та інші види грошового забезпечення, у порядку та в розмірах, що встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Слід зазначити що зазначена виплата не поширюється на військовослужбовців, які добровільно здалися в полон, самовільно залишили військові частини (місця служби) або дезертирували зі Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів.

Грошове забезпечення виплачується таким членам сімей військовослужбовців, зокрема дружині (чоловіку), а в разі її (його) відсутності - повнолітнім дітям, які проживають разом з нею (ним), або законним представникам (опікунам, піклувальникам) чи усиновлювачам неповнолітніх дітей (осіб з інвалідністю з дитинства - незалежно від їх віку), а також особам, які перебувають на утриманні військовослужбовців, або батькам військовослужбовців рівними частками, якщо військовослужбовці не перебувають у шлюбі і не мають дітей. Виплата грошового забезпечення цим членам сімей здійснюється до повного з'ясування обставин захоплення військовослужбовців у полон або заручниками, інтернування

військовослужбовців або їх звільнення, або визнання їх у встановленому законом порядку безвісно відсутніми чи померлими. У всіх випадках виплата грошового забезпечення здійснюється не більше ніж до дня виключення військовослужбовця зі списків особового складу військової частини.

У разі індексації грошового забезпечення, в тому числі додаткового та інших видів грошового забезпечення, військовослужбовців Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів грошове забезпечення членам сімей військовослужбовців, захоплених у полон або заручниками, а також інтернованих у нейтральних державах або безвісно відсутніх, виплачується з урахуванням такої індексації - з дня прийняття рішення про проведення такої індексації. Порядок та умови перерахунку розміру грошового забезпечення, в тому числі додаткового та інших видів грошового забезпечення, військовослужбовців Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Враховуючи викладене вище, та враховуючи аналіз нормативно-правових актів з питань грошового забезпечення та винагород військовослужбовцям під час проведення АТО, можна дійти висновку, що з початку проведення АТО законодавство України не було в повній мірі підготовлено до проблем що пов'язані з соціальним захистом вказаної вище категорії осіб.

Починаючи з 2014 року зацікавленими органами державної влади спільно з громадськими організаціями було подано на розгляд велику кількість нормативно-правових актів про внесення змін до діючого законодавства, з метою приведення його у відповідність до викликів що пов'язані з проведенням АТО та ООС, певна кількість яких була прийнята та набула чинності.

2.3. Пенсійне забезпечення учасників АТО

Сучасне законодавство нині доволі динамічне й весь час потребує роз'яснень та уточнень. Аналізуючи нормативно-правові акти з питань

пенсійного забезпечення учасників АТО/ООС, можна стверджувати, що найактуальнішими для даної категорії осіб та їхніх родин залишаються питання соціальної тематики у тому числі питання пенсійного забезпечення.

У зв'язку з військовою агресією на сході України та з метою підвищення соціальних гарантій держави для учасників АТО було внесено зміни до нормативно-правових актів що стосуються пенсійного забезпечення зазначеної категорії осіб, зокрема 6 лютого 2017 року набрав чинності Закон України від 18.10.2016 № 1683-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо пенсійного забезпечення окремих категорій осіб із числа учасників антитерористичної операції».

Відповідно до зазначеного вище Закону, право на призначення дострокової пенсії за віком після досягнення чоловіками 55 років, жінками – 50 років та наявності страхового стажу не менше 25 років для чоловіків і не менше 20 років для жінок матимуть, зокрема:

- військовослужбовці, особи начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які брали участь у бойових діях, в антитерористичній операції в районах її проведення, а також ті, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії, каліцтва, отриманих при захисті Батьківщини або при виконанні інших обов'язків військової служби (службових обов'язків), або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті, виконанням інтернаціонального обов'язку чи безпосередньою участю в антитерористичній операції в районах її проведення;

- дружини (чоловіки), якщо вони не взяли повторний шлюб, і батьки військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які померли (загинули) у період проходження військової служби (виконання службових обов'язків) чи після звільнення із служби, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва, отриманих при виконанні обов'язків військової служби (службових обов'язків), захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті, ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи,

виконанням інтернаціонального обов'язку чи безпосередньою участю в антитерористичній операції в районах її проведення,

– особи, яким надано статус учасника бойових дій відповідно до пункту 20 статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (особи, які у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, за умови, що в подальшому такі добровольчі формування були включені до складу Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів)

– особи, яким надано статус інваліда війни відповідно до пунктів 12 та 13 статті 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (особи, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії або каліцтва, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, за умови, що в подальшому такі добровольчі формування були включені до складу Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, Національної гвардії України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів; а також у випадку, якщо такі добровольчі формування не були включені до складу Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів, і виконували завдання антитерористичної операції у взаємодії із Збройними Силами України, іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями та правоохоронними органами)

– особи з числа резервістів і військовозобов'язаних, яким надано статус учасника бойових дій відповідно до пункту 19 статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»[61] (військовослужбовці (резервісти, військовозобов'язані) та працівники Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення)

– особи з числа резервістів і військовозобов'язаних, яким надано статус інваліда війни відповідно до пункту 11 статті 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (військовослужбовці (резервісти, військовозобов'язані) та працівники Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України та стали інвалідами внаслідок поранення, контузії або каліцтва, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, а також працівників підприємств, установ, організацій, які залучалися до забезпечення проведення антитерористичної операції та стали інвалідами внаслідок поранення, контузії або каліцтва, одержаних під час забезпечення проведення антитерористичної операції безпосередньо в районах та у період її проведення)

– дружини (чоловіки), якщо вони не взяли повторний шлюб, і батьки, яким надано статус особи, на яку поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», відповідно до абзаців шостого та сьомого пункту 1 статті 10 зазначеного Закону.

Так відповідно до зазначених змін учасники бойових дій можуть достроково виходити на пенсію. Це стосується військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та бійців, які отримали інвалідність.

Право на достроковий вихід на пенсію мають кілька категорій учасників бойових дій. Серед них: військовослужбовці, особи начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які брали участь у бойових діях, а також ті, що стали інвалідами внаслідок поранення, контузії, каліцтва, отриманих під час захисту Батьківщини. Також до цієї категорії належать військові, які отримали інвалідність внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті. Вищезазначені категорії мають право на призначення дострокової пенсії за віком після досягнення чоловіками 55 років, жінками – 50 років та за наявності страхового стажу не менше 25 років для чоловіків і не менше 20 років для жінок.

Так відповідно до абзацу 5 пункту 3 розділу XV Прикінцеві положення Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” військовослужбовці, особи начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які брали участь у бойових діях, в антитерористичній операції в районах її проведення, а також ті, які стали особами з інвалідністю внаслідок поранення, контузії, каліцтва, отриманих при захисті Батьківщини або при виконанні інших обов'язків військової служби (службових обов'язків), або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті, виконанням інтернаціонального обов'язку чи безпосередньою участю в антитерористичній операції в районах її проведення, дружини (чоловіки), якщо вони не взяли повторний шлюб, і батьки військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які померли (загинули) у період проходження військової служби (виконання службових обов'язків) чи після звільнення із служби, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва, отриманих при виконанні обов'язків військової служби (службових обов'язків), захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті, ліквідацією

наслідків Чорнобильської катастрофи, виконанням інтернаціонального обов'язку чи безпосередньою участю в антитерористичній операції в районах її проведення, особи, яким надано статус учасника бойових дій відповідно до пункту 20 статті 6, особи з інвалідністю внаслідок війни відповідно до пунктів 12 та 13 статті 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», особи з числа резервістів і військовозобов'язаних, яким надано статус учасника бойових дій відповідно до пункту 19 статті 6, особи з інвалідністю внаслідок війни відповідно до пункту 11 статті 7 Закону України „Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, дружини, (чоловіки), якщо вони не взяли повторний шлюб, і батьки, яким надано статус особи, на яку поширюється чинність Закону України „Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, відповідно до абзаців шостого та сьомого пункту 1 статті 10 зазначеного Закону, а також абзацу восьмого пункту 1 статті 10 зазначеного Закону з числа членів сімей резервістів і військовозобов'язаних, мають право на призначення дострокової пенсії за віком після досягнення чоловіками 55 років, жінками – 50 років та за наявності страхового стажу не менше 25 років для чоловіків і не менше 20 років для жінок.

Розмір пенсії за віком визначається Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» і залежить від страхового стажу і заробітку особи. За наявності страхового стажу 35 років для чоловіків і 30 – для жінок розмір пенсії не може бути меншим за прожитковий мінімум для непрацездатних осіб. Якщо страховий стаж перевищує відповідно 35 і 30 років, установлюється доплата за понаднормовий стаж.

До пенсії учасників бойових дій передбачені підвищення в розмірі 25% прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб та цільова грошова допомога в розмірі 40 грн.

Крім того, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України, учасникам бойових дій, у яких щомісячний розмір пенсійної виплати не досягає 165% прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб, виплачується щомісячна

державна адресна допомога до пенсії у сумі, що не вистачає до зазначеного розміру.

Інвалідами війни є особи з числа військовослужбовців діючої армії та флоту, партизанів, підпільників, працівників, які стали інвалідами внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, одержаних під час захисту Батьківщини, виконання обов'язків військової служби (службових обов'язків) чи пов'язаних з перебуванням на фронті, у партизанських загонах і з'єднаннях, підпільних організаціях і групах та інших формуваннях, визнаних такими законодавством України, в районі воєнних дій, на прифронтових ділянках залізниць, на спорудженні оборонних рубежів, військово-морських баз та аеродромів у період громадянської та Великої Вітчизняної воєн або з участю в бойових діях у мирний час.

Відповідно до п.2 ст.32 Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” якщо інвалідність настала в період проходження строкової військової служби або внаслідок поранення, каліцтва, контузії чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних під час участі у масових акціях громадського протесту в Україні з 21 листопада 2013 року по 21 лютого 2014 року за євроінтеграцію та проти режиму Януковича (Революція Гідності), у особи, яка звернулася за медичною допомогою у період з 21 листопада 2013 року по 30 квітня 2014 року, то пенсія по інвалідності призначається особі незалежно від наявності страхового стажу.

Відповідно до ст.18 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» пенсії по інвалідності особам, які мають право на пенсію за цим Законом, призначаються в разі, якщо інвалідність настала в період проходження ними служби або не пізніше трьох місяців після звільнення зі служби, або якщо інвалідність настала пізніше тримісячного терміну після звільнення зі служби, але внаслідок захворювання (травми, поранення, контузії, каліцтва тощо), яке виникло в період проходження військової служби чи під час перебування в полоні або заручником, якщо полонення чи захоплення заручником не було добровільним і

особа, яка має право на пенсію за цим Законом, перебуваючи в полоні або заручником, не вчинила злочину проти миру і людства[55].

До пенсії встановлюється підвищення: для інвалідів війни 1 групи – 50%, інвалідів війни 2 групи – 40%, інвалідів війни 3 групи – 30% прожиткового мінімуму для непрацевдатних осіб.

Розмір цільової грошової допомоги до пенсії інвалідам війни 1 групи становить 70 грн., інвалідам війни 2 та 3 групи – 50 грн.

А розмір пенсії інвалідам війни, обчисленої відповідно Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», , звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», збільшується на 25%.

Крім того, інвалідам війни, у яких щомісячний розмір пенсійної виплати (з урахуванням передбачених законодавством надбавок і доплат до пенсії, крім пенсії за особливі заслуги перед Україною) не досягає: в інвалідів війни 1 групи – 285%, інвалідів війни 2 групи – 255%, інвалідів війни 3 групи – 225% прожиткового мінімуму для непрацевдатних осіб, виплачується щомісячна державна адресна допомога до пенсії у сумі, що не вистачає до зазначених розмірів.

Разом з тим для членів сімей учасників АТО які загинули при захисті Батьківщини законодавством передбачено призначення пенсії у зв'язку з втратою годувальника. Відповідно до п.1 ст.36 Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається непрацевдатним членам сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні, за наявності в годувальника на день смерті страхового стажу, який був би необхідний йому для призначення пенсії по III групі інвалідності, а в разі смерті пенсіонера або осіб, зазначених у частині другій статті 32 цього Закону, а також у разі смерті (загибелі) особи внаслідок поранення, каліцтва, контузії чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних під час участі у масових акціях протесту в Україні з 21 листопада 2013 року по 21 лютого 2014 року за євро інтеграцію та проти режиму Януковича (Революції Гідності), — незалежно від тривалості страхового стажу.

При цьому дітям пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника. Батьки і чоловік (дружина) померлого, які не були на його утриманні, мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, якщо втратили джерело засобів до існування.

Відповідно до ст. 29 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» пенсії в разі втрати годувальника сім'ям військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, призначаються, якщо годувальник помер у період проходження служби або не пізніше 3 місяців після звільнення зі служби чи пізніше цього строку, але внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних у період проходження служби, а сім'ям пенсіонерів з числа цих військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за цим Законом – якщо годувальник помер у період одержання пенсії або не пізніше 5 років після припинення виплати. При цьому сім'ї військовослужбовців, які пропали безвісти в період бойових дій, прирівнюються до сімей загиблих на фронті[55].

Висновки до розділу 2

Проводячи підсумки проведеного аналізу соціальних гарантій учасникам АТО та членам їх сімей, що гарантовані Державою можна дійти до висновку, що бойові дії на сході нашої держави тривають та постійно вимагають сучасних підходів до соціального забезпечення вказаної категорії осіб з впровадженням досвіду розвинених країн з вказаного питання.

Так державними органами постійно проводиться робота з покращення надання послуг, що гарантовані Державою. Однією із проблем є непоінформованість суспільства про пільги та гарантії учасникам АТО/ООС. Необхідне впровадження сучасних механізмів в системі наданні пільг та консолідації їх в єдину інформаційну базу.

На сьогодні статтею 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» надаються понад 20 різних видів пільг, найбільш важливими з яких є такі:

- Безплатне одержання лікарських засобів за рецептами лікарів, першочергове безплатне зубопротезування, безоплатне забезпечення санаторно-курортним лікуванням; користування при виході на пенсію чи зміні місця роботи поліклініками та госпіталями, до яких вони були прикріплені за попереднім місцем роботи; першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах та першочергова госпіталізація; виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100 процентів середньої заробітної плати.
- 75-процентна знижка квартирної плати та вартості комунальних послуг; позачергове встановлення на пільгових умовах квартирних телефонів.
- Безплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, безплатний проїзд один раз на два роки (туди і назад) залізничним, водним, повітряним або міжміським автомобільним транспортом.
- Використання чергової щорічної відпустки у зручний час, а також одержання додаткової відпустки без збереження заробітної плати строком до двох тижнів на рік, переважне право на залишення на роботі.
- Першочергове забезпечення жилою площею. Учасники бойових дій, які дістали поранення, контузію або каліцтво забезпечуються жилою площею протягом двох років з дня взяття на квартирний облік.
- Першочергове відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, одержання позики на будівництво з погашенням її протягом 10 років починаючи з п'ятого року після закінчення будівництва.
- Щорічна разова грошова допомога до 5 травня. Відповідно до статей 10 та 15 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» відповідні пільги отримують також особи, на яких поширюється чинність зазначеного Закону, до яких відносяться, зокрема: сім'ї військовослужбовців, які загинули (пропали безвісти) або померли внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних під час виконання обов'язків

військової служби (службових обов'язків), а також внаслідок захворювання, одержаного в період проходження військової служби, дружини (чоловіки) померлих учасників бойових дій, визнаних за життя інвалідами, які не одружилися вдруге та діти померлих учасників бойових дій, які навчаються за денною формою навчання у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації та професійно-технічних навчальних закладах.

Створення ефективної системи соціального захисту військовослужбовців є головним та актуальним завданням держави по гарантуванню національної безпеки. Ключовими напрямками діяльності органів державної влади у сфері посилення соціального захисту військовослужбовців, які беруть участь в АТО, на сьогодні є:

- 1) формування та запровадження діяльності єдиного реєстру учасників АТО, що виведе на новий якісний рівень соціальний захист військовослужбовців та членів їхніх сімей (формування і введення бази даних; встановлення статусу учасника бойових дій, що дає право на відповідні пільги та компенсації, забезпечення гарантованого виконання державою прав інвалідів-учасників АТО, підтримка сімей військовослужбовців, які загинули в зоні АТО тощо);
- 2) запровадження ефективної моделі грошового забезпечення військовослужбовців;
- 3) встановлення на законодавчому рівні дієвого механізму забезпечення (оновлення порядку набуття такого права) житлом військовослужбовців та їхніх сімей;
- 4) удосконалення існуючої системи пільг та компенсацій для учасників АТО/ООС та членів їхніх сімей;
- 5) ефективне вирішення соціальних питань в умовах військового навчання, несення бойової та допоміжної служби;
- 6) створення системи психологічної та фізіологічної реабілітації для учасників АТО;
- 7) надання можливості усім реалізувати потребу у санаторно-курортному лікуванні, оздоровленні тощо.

Систему соціального захисту військовослужбовців в Україні доцільно вдосконалювати на основі таких принципів:

- поєднання особистих інтересів військовослужбовців з інтересами держави при взаємній відповідальності;
- співвідношення необхідного рівня соціальної захищеності з реальними можливостями її забезпечення;
- забезпечення соціального захисту військовослужбовців на компенсаційній основі з безумовним виконанням ними своїх обов'язків та добровільним прийняттям певних обмежень своїх прав;
- обов'язкового включення до сфери дії норм соціального захисту членів сімей військовослужбовців, ветеранів війни, військової служби, учасників бойових дій та інвалідів війни;
- створення найбільш сприятливих умов для роботи державних органів щодо забезпечення соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей;
- створення законних (легітимних) механізмів і форм реалізації державної соціальної політики у військовій сфері.

На сьогодні система соціального захисту військовослужбовців враховує встановлені законом права і свободи, гарантії, пільги та компенсації, які надаються військовослужбовцям у зв'язку з виконанням ними обов'язків військової служби. Потребує збільшення державне фінансування додаткових витрат Міністерства оборони України на виплату грошової допомоги сім'ям загиблих і пораненим військовослужбовцям, які брали участь в АТО.

В частині вирішення житлової проблеми сімей військовослужбовців-учасників АТО потрібно реалізувати право на отримання житла першочергово сім'ям військовослужбовців-учасників АТО, які не мають власного житла. Необхідно впроваджувати в життя програму реабілітації учасників АТО. Програма повинна передбачати законодавчо закріплені гарантії та аспекти реабілітації та адаптації, що безпосередньо стосуються учасників бойових дій АТО. Необхідне також створення сприятливих умов для реабілітації та соціальної адаптації учасників АТО за сприяння центральних та місцевих

органів державної влади, допомоги бізнесу, залучення волонтерських, громадських та міжнародних організацій

Необхідно залучення фінансової та технічної допомоги, виділення кредитів на спеціальних пільгових умовах, фінансування будівництва житла, запровадження механізмів співучасті фінансування, створення робочих місць (запровадження певних квот), зокрема для інвалідів-учасників бойових дій АТО, організація для учасників бойових дій АТО та їх сімей центрів реабілітації та адаптації, законодавче урегулювання та чітке визначення поля діяльності волонтерських організацій, додаткова матеріально-фінансова підтримка учасників бойових дій та АТО та їх сімей з недержавних фондів.

Крім того, програма повинна охоплювати послідовну інформаційну, роз'яснювальну суспільну політику, що сприяє соціальної адаптації та подоланню посттравматичного стресового синдрому серед учасників бойових дій АТО, представництво в органах державної влади, створення громадських організацій, вплив в установленому законом порядку на процеси прийняття державних рішень, що стосуються учасників бойових дій та АТО, формування та підтримка сприятливої суспільної думки щодо учасників АТО.

На регіональному рівні проекти подібних програм вже напрацьовані та активно обговорюються можливість їх запровадження.

Прийняття та реалізація такою Програми на загальнодержавному рівні дозволило б згодом уникнути негативних явищ, пов'язаних зі скороченням або ліквідацією пільг, переглядом статусу учасників та гарантій державної допомоги.

Ефективному забезпеченню такої діяльності може сприяти вивчення досвіду країн, яким вже доводилось вирішували такі задачі. Подібний досвід був, наприклад, в Грузії, де за сприяння Міноборони США створювалися центри психологічної реабілітації. Досвід країн Європи, що пережили військові конфлікти у ХХ ст., а в США після Іракської та Афганських війн, просто величезний.

Для того, щоб українські фахівці могли переймати цей відносно сучасний досвід вже зараз потрібні рішення політиків. Створення робочої групи по розробці Програми реабілітації та адаптації учасників АТО, у яку увійдуть народні депутати, експерти, волонтери та представники бізнесу, надасть можливість прискорити ці позитивні зрушення.

Одним із важливих напрямків соціальної політики є забезпечення комплексу державних гарантій соціального і правового статусу військовослужбовців, які беруть участь у Антитерористичній операції та призваних під час мобілізації, підвищення рівня їх соціального захисту, членів їх сімей та сімей, члени яких загинули під час проходження військової служби, сприяння соціальній адаптації. Вивчення та запровадження позитивного досвіду зарубіжних країн, поліпшення ефективності взаємодії місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з регіональними інституціями сприятиме ефективній підтримці учасників АТО та членів їх родин.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ АТО

3.1. Соціально – психологічна реабілітація учасників АТО

Необхідність розв'язання проблем реабілітації учасників АТО нині є одним з найбільш значущих питань, якому приділяється значна увага в засобах масової інформації та яке виноситься на порядок денний засідань урядових комітетів і громадських організацій. Багатогранність завдань медичної реабілітації постраждалих в АТО потребує ефективного функціонування цієї системи як самостійного напрямку клінічної та соціальної медицини. На сьогодні у МОЗ України створено окремий відділ медичної реабілітації та паліативної медицини, який курирує роботу цього напрямку. Розробкою наукових програм, протоколів реабілітації, методичним керівництвом реабілітаційних закладів займаються дев'ять науково-дослідних установ, зокрема НДІ реабілітації інвалідів Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, Український НДІ медичної реабілітації та курортології (м. Одеса), Український НДІ соціальної і судової психіатрії та наркології (м. Київ); Український державний НДІ медико-соціальних проблем інвалідності. У ВНЗ працюють 11 профільних кафедр і три кафедри в закладах післядипломної освіти.

Клінічну базу становлять лікарні відновного лікування, обласні госпіталі інвалідів війни, фізіотерапевтичні лікарні та відомчі санаторно-курортні заклади.

Міжнародна спільнота й громадські організації також допомагають українській владі в лікуванні військових, які отримали поранення або стали інвалідами внаслідок військового конфлікту на Сході України.

Розробкою програм реабілітації учасників АТО займається безпосередньо український уряд, за підтримки західних союзників України, які відряджають в Україну висококваліфікованих психологів. Не залишилися осторонь і

волонтери: вони збирають кошти на придбання протезів для тих, кого війна зробила інвалідами.

У зв'язку з відсутністю належної кількості штатних спеціалістів з питань медичної реабілітації поранених учасників АТО та ООС, які могли б займатися посттравматичною та фізичною реабілітацією, дуже часто нею займаються фізіотерапевти, неврологи, травматологи і всі інші дотичні фахівці. Фахівців із фізичної реабілітації готують за напрямом підготовки «фізичне виховання і спорт» у педагогічних університетах, ВНЗ спортивно-фізкультурного спрямування. Однак працювати за спеціальністю в лікувальних закладах ці фахівці не можуть, у зв'язку з тим що таких посад часто не передбачено штатним розписом медичного закладу що займається медичною реабілітацією учасників АТО або ООС.

За 4 роки війни в збройному конфлікті на Сході України брали участь сотні тисяч українських солдатів, що спричинило в учасників АТО не тільки травм, контузій та інвалідності у фізичному, а й у психологічному плані. Психологи зазначають, що реабілітація має важливе значення не тільки для самих вояків, а й для всього суспільства.

За результатами ряду досліджень та з врахуванням міжнародного досвіду, учасники АТО та ООС потребують висококваліфікованої психологічної допомоги.

Експерти акцентують увагу на психологічній адаптації, якої потребують майже всі учасники АТО й переселенці із зони військового конфлікту. Медики вважають, що у випадку недостатнього лікування з часом поствоєнні симптоми не просто повертаються, а й посилюються. Солдатів, які пережили страхіття війни, часто мучать безсоння, відсутність емоцій, дратівливість. Для того щоб люди могли нормально адаптуватися до мирного життя, вони повинні пройти лікування. Психологи зауважують, що учасники тих страшних подій важко йдуть на контакт, адже думають, що час усе вилікує і зазвичай тримають усе в собі. Війна, за словами медиків, підриває психологічне здоров'я і потреба в лікуванні з кожним днем зростає. Як інформують ЗМІ, починаючи з осені 2014

р., створюється мережа лікувальних закладів для надання допомоги постраждалим під час АТО.

Як зазначила М. Кехтер, магістр психології, гештальт-терапевт, член ГО «Українська асоціація фахівців з подолання наслідків психотравмуючих подій», член Харківського фонду психологічних досліджень, психологічна реабілітація є складовою частиною медико-психологічної та загальної фізіологічної реабілітації військових, які проходять лікування у зв'язку з пораненнями, контузіями, травмами, опіками, психічними розладами. І центри психологічної реабілітації потрібні в усіх регіонах, звідки здійснювали призов у зону АТО.

За її словами, якщо цього не буде зроблено, у найближчі 20 років ми матимемо великі проблеми. Не лише медики знають про «в'єтнамський» і «афганський» синдроми. «У 1970-х роках у США у 25 % учасників бойових дій, які навіть не мали каліцтва, згодом загострилися різні психічні та психологічні порушення, а серед поранених і покалічених таких було 42 %, до 100 тис. ветеранів у різний час наклали на себе руки, а від 35 до 45 тис. донині ведуть замкнутий спосіб життя», – зазначила М. Кехтер.

Також за її словами, після війни у В'єтнамі Сполучені Штати Америки втратили людей значно більше, ніж під час бойових дій (через алкоголізм, наркоманію, самогубства, криміналізацію колишніх військових). «Тому психологічна реабілітація після закінчення бойових дій набуде особливого значення для нашого суспільства. І що раніше й повніше її надаватимуть учасникам АТО, то менше проблем виникатиме», – наголосила психолог.

Представники влади разом із громадськими організаціями та зарубіжними партнерами намагаються знайти шляхи розв'язання складної проблеми – лікування й реабілітація потерпілих. Проте неабияке значення має і своєчасне надання медичної допомоги в умовах війни.

Розв'язати всі проблеми лікування та реабілітації постраждалих під час воєнних дій буде нелегко, але це стане можливим при повній мобілізації зусиль державних органів, медиків, волонтерів, за підтримки зарубіжних партнерів.

Одним з найважливіших напрямків діяльності Мінсоцполітики залишається реалізація програм соціального захисту учасників антитерористичної операції, зокрема психологічної реабілітації учасників АТО/ООС.

Відповідно до ст.11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» військовослужбовці, учасники бойових дій та прирівняні до них особи, звільнені з військової служби, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції в обов'язковому порядку повинні пройти безоплатну психологічну чи медико-психологічну реабілітацію з відшкодуванням вартості проїзду до центрів такої реабілітації і назад[60].

У рамках нового механізму заходи щодо психологічної реабілітації учасників АТО здійснюватиметься відповідно до Порядку використання коштів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 року №497 та Порядку проведення психологічної реабілітації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року №1057[45].

Документом затверджено механізм організації проведення зазначеної реабілітації структурними підрозділами з питань соціального захисту населення обласних, Київської міської держадміністрацій, районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад.

«Метою психологічної реабілітації є: збереження або відновлення фізичного та психологічного здоров'я, зниження частоти та тяжкості наслідків перенесених бойових психічних травм у формі гострих стресових реакцій, запобігання інвалідності, профілактика агресивної та саморуйнівної поведінки», - йдеться у повідомленні.

Згідно з документом, реабілітація передбачає надання таких послуг, як психологічна діагностика, психологічна просвіта та інформування, консультування, психологічна підтримка та супроводження, психотерапія, групова робота.

Послуги з психологічної реабілітації надаються окремо або в комплексі з іншими оздоровчими, фізкультурно-спортивними, санаторно-курортними, медико-психологічними та соціальними послугами.

Разом з тим 5 грудня 2018 року на засіданні Уряду прийнято постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми з фізичної, медичної, психологічної реабілітації і соціальної та професійної реадaptaції учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, на період до 2022 року»[46].

Прийняття постанови сприятиме забезпеченню реалізації заходів з реабілітації та реадaptaції учасників антитерористичної операції чи операції об'єднаних сил, спрямованих на адміністрування їхніх потреб, підвищення рівня самоусвідомлення ними участі у відповідних процесах реадaptaції до цивільного життя, посилення їх соціального захисту, підтримку належного морально-психологічного стану, розв'язання невідкладних питань медичної, психологічної, фізичної, професійної, фізкультурно-спортивної, соціальної реабілітації та реадaptaції, а також на підвищення ефективності взаємодії центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських і міжнародних організацій із зазначених питань.

Реалізація прийнятої Кабінетом Міністрів України постанови сприятиме впровадженню в національне законодавство міжнародних стандартів у сфері реабілітації, вдосконаленню системи соціальних послуг, розвитку послуг фізичної та психологічної реабілітації.

Своєчасне отримання учасниками антитерористичної операції та особами, які залучалися та брали безпосередню участь у забезпеченні здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях якісних соціальних і реабілітаційних послуг сприятиме відновленню їхніх соціальних функцій, морального, психічного та фізичного здоров'я.

19 вересня 2018 року Кабінетом Міністрів прийнято розроблене Міністерством соціальної політики розпорядження «Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 475». Цим розпорядженням дія Державної цільової програми з фізичної, медичної, психологічної реабілітації і соціальної та професійної реадaptaції учасників антитерористичної операції на період до 2022 року поширюватиметься на осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях.

Крім того, на виконання зазначених постанов Мінсоцполітики прийнято накази: від 27.04.2018р. №597 «Про затвердження вимог до суб'єктів надання послуг із психологічної реабілітації та форми акта наданих послуг із психологічної реабілітації за рахунок бюджетних коштів» [14], від 26.04.2018р. №591 «Про встановлення граничної вартості послуг із психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності у 2018 році» [17], від 01.06.2018р. №810 «Про затвердження стандарту психологічної діагностики та форм документів з організації психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності» [46] та від 27.04.2018р. №598 «Про затвердження примірного договору про надання послуг із психологічної реабілітації».

Разом з тим слід зазначити, що за даними дослідження Головної військової прокуратури Генеральної прокуратури України у першому кварталі 2018 року психологічну реабілітацію пройшли лише 128 осіб учасників АТО, і їм такі послуги надано не централізовано, а виключно за ініціативою органів місцевого самоврядування, волонтерських організацій або під час перебування військовослужбовців на стаціонарному лікуванні у шпиталях.

Зазначається, що Головна військова прокуратура у I кварталі вивчила стан забезпечення психологічної реабілітації учасників АТО та виявила системні порушення вимог законодавства.

При тому що станом на червень статус учасника бойових дій надано 341,5 тис. осіб, у 2017 році рівень їх забезпечення послугою психологічної реабілітації становив лише 0,1% від загальної кількості.

Хоча Законом України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” встановлено обов’язковість проходження учасниками АТО психологічної реабілітації.

За даними відомства, така ситуація призвела до зменшення у 2018 році обсягів бюджетного фінансування на вказані цілі на 56% – із 49,9 млн. грн. до 21,9 млн. грн. Така ситуація лише погіршувалася, так на початок 2018 року Міністерством соціальної політики України не було визначено граничну вартість послуг із психологічної реабілітації, не затверджено необхідні документи для їх реалізації (примірний договір, форма акту про їх надання за рахунок бюджетних коштів, стандарти і протоколи проведення психологічної діагностики).

Безпосередньо у військових формуваннях проведення психологічної реабілітації належним чином не організовано через відсутність у більшості військових частин фахівців з достатнім практичним досвідом здійснення психореабілітаційних заходів.

Для виправлення ситуації прем’єр-міністру України 25 квітня 2018 року Генеральний прокурор направив листа з конкретними пропозиціями. За результатами його розгляду 26 квітня було призначено відповідну перевірку, зобов’язано Мінсоцполітики, Мінфін, МОЗ, Міноборони та Державну службу у справах ветеранів війни та учасників АТО підготувати і внести на чергове засідання уряду проекти усіх необхідних нормативно-правових актів.

На 2018 рік було затверджено обсяги використання бюджетних коштів за напрямками: психологічна реабілітація учасників АТО – 21,9 млн. грн., соціальна та професійна адаптація – 27, 5 млн. грн. Також окремими наказами Мінсоцполітики 26 і 27 квітня 2018 року встановлено граничну вартість послуг із психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності у 2018 році, затверджено вимоги до

суб'єктів надання послуг із психологічної реабілітації за рахунок бюджетних коштів та типовий договір про надання послуг з психологічної реабілітації, що дає можливість здійснювати централізовані заходи з психологічної реабілітації.

Однією з найважливіших проблем психологічної реабілітації учасників АТО чи ООС є питання суїциду.

Суїцидальна поведінка – аутоагресивна поведінка, що проявляється у вигляді фантазій, думок, уявлень або дій, спрямованих на самоушкодження або самознищення і, принаймні, в мінімальному ступені мотивована явними або прихованими інтенціями до смерті.

Динаміка розвитку суїцидальної поведінки включає в себе такі етапи:

- виникнення конфлікту суб'єктивно великої тривалості та інтенсивності;
- усвідомлення нездоланності перешкоди, протиріччя;
- руйнування системи життєвих перспектив;
- прийняття рішення про суїцидальну дію;
- суїцидальна дія (спроба).

Предикція суїцидальності на ранніх етапах розвитку – дуже складне, але виконуване завдання, хоча і з невеликою прогностичною силою. Вона повинна базуватися на поєднанні біологічних, соціальних і особистісних елементів і бути непрямомою – можна виходити з того, що успадковується (і моделюється впливом середовища) не стільки суїцидальність як така, а цілий набір характеристик, які можуть призводити до суїцидальності.

Суїцидальну поведінку (самоушкодження або самогубство) можна розглядати як парадоксальний і дезадаптивний спосіб подолання кризової ситуації в суб'єктивному сприйнятті індивіда.

Надзвичайно велика негативна роль алкоголю в скоєнні суїцидальних дій (понад 60% їх відбувається в стані алкогольного сп'яніння). З одного боку, алкоголь полегшує виникнення суїцидальних думок, з іншого – при їх наявності полегшує реалізацію. Майже всі вони мають такі особливості характеру і поведінки: замкнутість, надмірну чутливість, хворобливе

самолюбство, відчуття меншовартості, невдачі, ізольованості, відсутність поваги і турботи з боку оточуючих.

Суїцидальні думки в осіб молодого віку з'являються, як правило, безпосередньо за виникненням складної ситуації (психічної травми). Це подібно до реакції “короткого замикання”. Пресуїцидальний період триває від декількох годин до декількох діб. Привід до здійснення самогубства часто відповідає реальній причині.

В умовах бойової обстановки у певної кількості військовослужбовців, при існуючій щоденній небезпеці для життя, відбувається зниження цінності життя та притуплення почуття безпеки. Тим самим послаблюється інстинкт самозбереження, полегшується реалізація суїцидальних думок, вчинення ризикованих дій, внаслідок яких можна загинути. Війна, як правило, сприяє закріпленню в особистості рис агресивності, жорстокості, що культивуються по відношенню до супротивника, але в конфліктних ситуаціях вони можуть проявлятися й у відношенні до оточуючих.

Загалом з 2014 року понад тисячу українських військових, які брали участь у бойових діях на Донбасі, наклали на себе руки через наслідки посттравматичного синдрому (ПТСР). Такі дані наводив Голова комітету Верховної Ради України у справах ветеранів Олександр Третьяков. Водночас за даними Головної військової прокуратури роблячи посилання на дані Єдиного реєстру досудових розслідувань на 1 квітня 2018 року, з майже 326 тисяч учасників АТО щонайменше 554 особи вчинили самогубство.

Наскільки повною є статистика суїцидів серед військовослужбовців, які перебувають у АТО, а також серед демобілізованих, достеменно невідомо. Також уповноважений президента України у справах ветеранів Вадим Свириденко зазначав, що офіційно скоєні самогубства обліковуються тільки щодо чинних військовослужбовців, які перебувають у лавах Збройних сил України.

Військові психіатри, які безпосередньо надають допомогу бійцям АТО, пояснюють, що існують дві окремі групи пацієнтів, які мають схильність до

суїциду: військовослужбовці, які ще перебувають у зоні АТО, й ті, кого вже демобілізували. Згідно з чинним законодавством, після завершення служби у ЗСУ військові переходять у статус цивільних осіб, відповідно отримувати допомогу у військових шпиталях вони вже не мають права.

А що стосується суїцидів, то саме ветерани є найбільшою групою ризику, фахівці. МОЗ повідомляли, що упродовж 2015 року в закладах міністерства під наглядом перебували 814 демобілізованих військовослужбовців. 2016 року їхня кількість зростає до 1102, тобто у 33 відсотків всіх ветеранів констатували посттравматичний стресовий розлад.

При цьому психологи додають, що ці дані не враховують службовців добровольчих батальйонів, а також військовослужбовців Прикордонної служби, Національної гвардії та інших відомств. Фахівці, які працюють з чинними та колишніми військовослужбовцями, наголошують, що підстав для хвилювання щодо рівня психологічної підтримки більше, ніж здається. А реальна статистика щодо кількості тих, хто вкоротив собі віку через брак такої допомоги, в рази більша.

У відділенні психіатрії Головного військового госпіталю Києва вважають, що покращити ситуацію у країні можна перейнявши закордонний досвід. А саме - запровадивши повний цикл психологічної підтримки військовослужбовцю та його родині перед відправкою до зони АТО, під час служби та після виходу із зони бойових дій.

Частково психологічна реабілітація запроваджена, однак стосується вона учасників АТО. Так проходження учасниками АТО психологічної реабілітації є обов'язковим, проте у 2017 році рівень їх забезпечення такою послугою з боку держави склав лише 0,1 відсотка від загальної кількості.

У лютому 2017 року регіональні органи соціального захисту населення припинили заходи із психологічної реабілітації учасників АТО, а тому відповідно було зменшено державне фінансування на цьому напрямі з 49,9 мільйона гривень до 21,9 мільйона гривень (або на 56,1 %).

Важливим є перейняття закордонного досвіду. Так за даними Пентагону за рік 1,7-мільйонна американська армія втрачає в результаті суїцидів більше роти бійців. У 2002 р. сухопутні війська США почали масштабну кампанію щодо запобігання суїцидів серед військовослужбовців. Через два роки виявилось, що в піхоти справи йдуть гірше, ніж у армії в цілому, а при відправці частин в зону бойових дій рівень самогубств зростає.

Керівник антисуїцидної програми армії США підполковник Джеррі Своннер констатував: на “цивілці” люди ще частіше зводять рахунки з життям. У віці від 20 до 34 років рівень самогубств складає майже 22 людини на 100 тисяч населення.

Пентагон, відмовившись ще в 70-ті роки від призову на службу, позбувся багатьох форм дідівщини, але став наражатися на інші проблеми. Моральний дух професіоналів виявився нижчим, ніж у строковиків, а розлуку із сім'єю вони переносили більш гостро. Показовий факт: в одній з кращих і найбільш боєздатних дивізій морської піхоти США – 2-й експедиційній, в певний період зафіксовано майже 150 спроб самогубств, кожна третя – зі смертельними наслідками.

Набутий досвід запобігання суїцидам в Армії США і напрями на майбутнє є одним із головних завдань медико-психологічної роботи в армії в забезпеченні осіб, які перебувають на службі, необхідною підтримкою і допомогою в подоланні стресу, спричиненого військовою справою. Подібна допомога передбачає навчання і тренування, психологічні консультації, лікувальні та подальші заходи, спрямовані на пошук альтернативних чи діючих методів боротьби зі стресом і способів мінімізації ризику суїциду.

Зростання рівня самогубств стало предметом глибокого занепокоєння для всієї Армії США. Така ситуація була спричинена поєднанням колективного та особистого чинників. Це – швидкий темп проведення військових операцій, почуття відчуженості після повернення додому, проблеми на службі або вдома, біль і втрата працездатності, алкоголь і легкий доступ до зброї, що також є

тотожним з проблемами з якими стикаються учасники АТО/ООС після повернення до мирного життя.

Гострота питання про реабілітацію учасників АТО/ООС не викликає жодного сумніву, як і необхідність допомоги членам їхніх родин. Необхідно зауважити, що вельми складно визначити міру необхідної уваги до тих, хто, не думаючи про себе, став на захист українських кордонів і ціною власного здоров'я забезпечив мирне небо, аби повернути їх до мирного життя.

Багатоаспектність питання відновлення повноцінного й якісного життя учасників бойових дій – це не тільки завдання безпосередньо уряду, міжнародної спільноти чи волонтерів. Зараз потрібні не тільки спеціально підготовлені висококваліфіковані фахівці чи курортні установи. Реабілітація поранених, скалічених, тих, хто кожного дня бачив загиблих і сам готовий був іти на смерть заради своєї країни – це гідна мета для всього суспільства.

Варто пам'ятати про ресоціалізацію у спільноту, яка не має досвіду воювання.

Ми мусимо обережно й з повагою ставитись до тих, хто повернувся з кошмарів, розуміючи, що різниця досвідів не дає нам права на зауваження щодо стандартів повсякденного життя, бо з часом симптоми пост-воєнної практики життя стають сильнішими: безсоння, дратівливість, небажання контактувати з «мирними» на теми подальшої життєдіяльності, натомість намагання постійно перебувати в стані «пережитого».

Реабілітація і ресоціалізація важлива не тільки для безпосередніх учасників ООС чи їхніх родин, а для всього суспільства.

Необхідно впровадження міжнародного досвіду і результатів наукових досліджень. Передусім, як свідчать наукові джерела, це проблема найближчих десятиліть, і тому варто дружно допомагати медикам, психологам, волонтерам на місцях відновлювати соціальну адаптованість та високоякісне функціонування військовослужбовців.

Так, науковцям відомо про «в'єтнамський» та «афганський» синдроми: самогубства, замкнутий спосіб життя, асоціальність, алкоголізм, наркоманія,

криміналізація. Як пише психолог М. Кехтер, після війни у В'єтнамі Сполучені Штати Америки втратили людей значно більше, ніж під час бойових дій

Розвиток практик з реабілітації учасників бойових дій історично сягає в часи першої світової війни. У відповідь на потреби постраждалих солдат і виникли сучасні наукові знання і медичні, і психіатричні, і психологічні, як і фізіологічні, з фізичної та трудової терапії, реабілітаційної інженерії та ін.

Аналіз досвіду першої світової війни засвідчив, що недостатньо лише лікувати кінцівки поранених солдатів, також необхідно навчити їх жити з каліцтвом і реалізовувати потенціал виживання вже в мирний час. Варто пам'ятати, що кількість тих, хто потребує допомоги буде постійно зростати впродовж щонайменше двадцяти років. А це – величезний фінансовий, політичний, соціально-психологічний чинники нової реальності і для держави, і для суспільства.

3.2. Медична реабілітація учасників АТО: вітчизняні проблеми та міжнародний досвід

З початку 2015-го видано чимало законодавчих актів щодо різних форм реабілітації учасників АТО. У кожному з них прописано, що має бути зроблено, але в жодному не визначено, як.

Першим підзаконним актом, що покликаний розв'язати проблему реабілітації, був Указ президента «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників АТО» №150/2015 від 18.03.2015 р. Зокрема, в ньому визначено завдання Кабміну розглянути питання щодо збільшення штатної кількості психологів у закладах охорони здоров'я, в яких здійснюється реабілітація учасників АТО, і, в разі потреби, забезпечити збільшення відповідного фінансування таких закладів.

Указом президента було поставлено завдання забезпечити залучення фахівців з фізичної реабілітації до реабілітаційного процесу учасників АТО в госпіталях для ветеранів війни та закладах охорони здоров'я, в яких здійснюється реабілітація учасників АТО.

Крім того, згідно з указом Кабмін повинен був опрацювати питання щодо створення регіональних центрів психологічної реабілітації і лікування, служб соціально-психологічного відновлення учасників АТО, а також спеціалізованої психологічної, психіатричної, психотерапевтичної допомоги шляхом залучення до роботи у відповідних центрах кваліфікованих фахівців.

Цим же указом президент поставив завдання розробити Державну цільову програму медичної, соціально-трудової реабілітації та адаптації учасників АТО. Програмою, яка мала бути розроблена за участі Київської міськдержадміністрації та обласних держадміністрацій, пропонувалося передбачити співпрацю з міжнародними організаціями для реалізації нових проектів, спрямованих на соціальну адаптацію учасників АТО. Проте станом на 01.01.2017 р. концепції програми, яку розробили представники Мінсоцполітики, так і не було затверджено. Отже, на сьогодні проекту такої програми немає.

У відповідь на завдання, поставлені президентом, Кабмін видав Розпорядження «Про затвердження плану заходів щодо медичної, психологічної, професійної реабілітації та соціальної адаптації учасників АТО» № 359-р від 31.03.15 р.[20], яким передбачено здійснення таких заходів:

— проведення обов'язкового медичного огляду військовослужбовців, звільнених у запас (демобілізованих), оскільки на сьогодні Наказ міністра оборони «Про порядок проходження військово-лікарської експертизи в ЗСУ» №402 не передбачає проходження обов'язкового медичного огляду для військовослужбовців після звільнення зі служби;

— створення та розвиток транспортних служб із перевезення осіб з інвалідністю для транспортування учасників АТО, які мають поранення, до закладів охорони здоров'я;

— надання психологічної реабілітації військовослужбовцю не пізніше ніж за тиждень до його звільнення з військової служби;

— сприяння волонтерській діяльності щодо проведення заходів з реабілітації та соціальної адаптації демобілізованих військовослужбовців тощо.

В Україні функціонує мережа госпіталів ветеранів війни, де демобілізовані учасники АТО/ООС можуть пройти комплексну реабілітацію - медичну, фізичну та психологічну. З листопада 2014 року комплексну реабілітацію пройшли понад 55 тисяч українських воїнів.

Демобілізовані та звільнені в запас учасники АТО/ООС мають право на безкоштовне проходження комплексної реабілітації в обласних госпіталях ветеранів війни за місцем проживання та в закладах, що підпорядковані МОЗ України.

З початку збройного конфлікту в Україну приїхало багато міжнародних експертів, які допомагатимуть українським колегам проводити реабілітацію українських військовослужбовців.

Експерти закликають владу активізувати роботу з реабілітації інвалідів. Тим часом значний внесок у цю справу роблять волонтери, які допомагають державі втілювати в життя реабілітаційні програми, а також працюють безпосередньо з вояками. Завдяки їхнім зусиллям влада стала працювати швидше, але розв'язати всі проблеми поки що не вдається, що і спричиняє затримки. «Влада допомагає лише на словах», – заявив представник німецького філіалу благодійного фонду «Міжнародна асоціація підтримки України» Д. Пужай.

За інформацією ЗМІ, волонтери з Німеччини, Франції, Австрії, Словаччини та США спільними зусиллями збирають кошти для українських вояків не тільки в Україні, а й за кордоном. Крім того, вони оперативно допомагають військовим ліками та медичним обладнанням, причому солдати мають змогу проходити спеціальне лікування. Волонтери також відправили на реабілітацію за кордон уже понад 300 українських військовослужбовців.

Разом з тим експерти наголошують на необхідності активізації зусиль влади й громадських організацій, волонтерів і просто небайдужих людей для негайного розв'язання основних проблем реабілітації учасників бойових дій. Зокрема, для цього також потрібно об'єднати зусилля санаторно-курортних закладів, незалежно від їх відомчого підпорядкування і форми власності,

науково-дослідних установ та кафедр у розробці та впровадженні заходів з реабілітації на санаторно-курортному етапі. На думку експертів, таке лікування повинні забезпечити держава, фонди соціального страхування (у повному обсязі). Необхідно проводити закупівлю реабілітаційних путівок до санаторіїв за максимально спрощеною процедурою, адже це – вимога воєнного часу.

Для забезпечення учасників АТО/ООС медичним забезпеченням у ЗСУ діє Інструкція про організацію санаторно-курортного лікування, медичної та медико-психологічної реабілітації, затверджена Наказом Міноборони України №591 від 04.11.2016 р. Згідно з вказаною Інструкцією на санаторно-курортне лікування можуть бути направлені особи за наявності одного з діагнозів, визначених Наказом Міноборони №703. Путівка може бути надана військовослужбовцям (крім строкової служби), членам їхніх сімей, членам сімей загиблих військовослужбовців, ветеранам війни з числа військовослужбовців, ветеранам Нацгвардії та органів внутрішніх справ, супроводжуваним інвалідів війни I групи (без права на лікування), працівникам ЗСУ [10].

Направлення надається на підставі рішення санаторно-курортних відбіркових комісій. Путівкою особа може бути забезпечена один раз на рік. Військовослужбовці та працівники ЗСУ забезпечуються путівками у період відпусток. Строк санаторно-курортного лікування в центрах (санаторіях) становить 21 календарний день і, в разі необхідності, може бути подовжений на 10 днів.

Медична реабілітація доступна лише військовослужбовцям ЗСУ. В окремих випадках передбачено можливість отримання путівки для супроводжуваних (без права на лікування). На медичну реабілітацію особи переводяться з лікувально-профілактичних закладів за наявності медичних показань, визначених тим-таки наказом Міноборони №703. Рішення про переведення ухвалює госпітальна військово-лікарська комісія.

Заходи медико-психологічної реабілітації спрямовані переважно на осіб, які брали участь у бойових діях, в АТО, і військовослужбовців. Направлення на

реабілітацію надається після стаціонарного лікування в лікувально-профілактичних закладах через поранення, травму, захворювання та в разі наявності медичних показань, визначених Наказом №703.

Медико-психологічна реабілітація військовослужбовців проводиться спільно командою фахівців у складі лікуючого лікаря, який є керівником команди, психолога (психотерапевта), лікаря фізичної та реабілітаційної медицини, фізичного терапевта, в разі необхідності — ерготерапевта та інших фахівців.

І медико-психологічна, і медична реабілітація, і санаторно-курортне лікування проводяться на базі відомчих санаторіїв Міноборони. Відповідно, порядок оформлення путівки приблизно однаковий.

Для отримання санаторно-курортної путівки особи, звільнені зі служби, повинні перебувати на обліку у військоматах, а військовослужбовці — у військових частинах.

Відбір військовослужбовців, працівників ЗСУ та членів їхніх сімей, які потребують санаторно-курортного лікування, здійснюється санаторно-курортною відбірковою комісією (СКВК) військових частин за місцем служби (роботи, перебування на обліку), відповідно до діагнозів, які визначено Наказом Міністерства оборони України №703, на підставі результатів щорічного медичного обстеження (для військовослужбовців) та довідки на одержання путівки на санаторно-курортне лікування за формою №070/о.

Відбір на санаторно-курортне лікування ветеранів війни здійснюється СКВК військових комісаріатів на підставі заяви, довідки на одержання путівки на санаторно-курортне лікування за формою №070/о, паспорта, посвідчення.

Військовослужбовці проходять обов'язковий медичний огляд та психологічну діагностику в пунктах постійної дислокації своїх частин відповідно до Наказу Міністерства оборони України №702.

Військовослужбовці з ознаками перевтоми, хронічної втоми або дезадаптаційними розладами особистості чи гострою реакцією на стрес

направляються командирами військових частин на амбулаторне обстеження до лікувально-профілактичних закладів.

За результатами амбулаторного медичного обстеження і на підставі висновку госпітальної військово-лікарської комісії (ГВЛК) військовослужбовці направляються на медико-психологічну реабілітацію до центрів (санаторіїв).

Відповідальним за відбір на медико-психологічну реабілітацію є голова ГВЛК. Начальник медичної служби військової частини на підставі висновку ГВЛК складає та подає командирі військової частини на затвердження заявку на необхідну кількість путівок на медико-психологічну реабілітацію.

Військовослужбовці при направленні до центру повинні мати при собі такі документи:

Для військовослужбовців: санаторно-курортна путівка, заповнена та завірена печаткою СКВК; паспорт; відпускний квиток; документи з даними про сукупний дохід за останні 6 місяців.

Для ветеранів війни: санаторно-курортна путівка, заповнена та завірена печаткою СКВК; паспорт; посвідчення, яке дає право на пільги (пред'являють); санаторно-курортна карта за формою №072/о.

Для працівників ЗСУ: паспорт; санаторно-курортна карта за формою №072/о; довідка з місця роботи.

Строк медичної та медико-психологічної реабілітації у відповідних відділеннях центрів (санаторіїв) визначається висновком ГВЛК і становить 14–21 день. У разі необхідності строк може бути подовжений на 10 днів.

Порядок розрахунків за санаторно-курортні путівки: хто платить?

Путівки до центрів (санаторіїв) видаються безоплатно особам, які направляються до центрів (санаторіїв) на медичну та медико-психологічну реабілітацію після лікування в лікувально-профілактичних закладах та відповідно до висновків госпітальних ВЛК.

Військовослужбовцям відшкодовуються витрати, пов'язані з їх проїздом до реабілітаційних центрів (санаторіїв), шляхом забезпечення квитками в обидві сторони або ж відшкодування витрат за самостійно придбані квитки.

Інші особи можуть отримати путівки за зниженою вартістю. За рахунок коштів, виділених з держбюджету, санаторно-курортними путівками до центрів (санаторіїв) забезпечуються:

1) з оплатою 25 % їхньої вартості: військовослужбовці; ветерани органів внутрішніх справ та Нацполіції; члени сімей осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною (дружина (чоловік) і діти віком до 18 років).

2) з оплатою 50 % вартості: члени сімей військовослужбовців, які загинули (померли) або пропали безвісти під час проходження військової служби (крім строкової служби), — батьки, дружина (чоловік), неповнолітні діти, а також діти-інваліди та інваліди з дитинства; члени сімей ветеранів органів внутрішніх справ.

Санаторно-курортними путівками з оплатою повної вартості забезпечуються:

військовослужбовці (крім строкової служби) та члени їхніх сімей; ветерани війни з числа військовослужбовців.

Хоча знижки й передбачені, проте скористатися ними можуть лише особи, чий дохід не перевищує трьох прожиткових мінімумів. Враховуючи, що мінімальна зарплата солдата в АТО становить від 17 000 грн/міс, більшість військовослужбовців з числа учасників АТО не зможуть скористатися знижками.

Інструкцією, що затверджена Наказом Міноборони №591 від 04.11.2016 р., також передбачено можливість відпочинку військовослужбовців з сім'єю. До центрів (санаторіїв) приймаються діти військовослужбовців, ветеранів військової служби та працівників ЗСУ віком від 5 до 18 років за санаторно-курортними путівками для членів сімей військовослужбовців (ветеранів військової служби).

За можливості розміщення та організації харчування до центрів (санаторіїв) за рішенням начальника центру (санаторію) можуть прийматися діти військовослужбовців, ветеранів військової служби, працівників ЗСУ, які прибули на санаторно-курортне лікування за путівками, але не мають

відповідної санаторно-курортної путівки на дитину. Діти розміщуються в кімнаті разом із батьками за рахунок додаткового розгортання місць.

При цьому батьки подають відповідний рапорт (заяву) начальнику центру (санаторію) про прибуття на санаторно-курортне лікування разом із дітьми. Адміністрація центру (санаторію) зобов'язана ознайомити батьків з умовами розміщення, харчування та їхніми обов'язками по догляду за дітьми.

Оплата перебування дітей у санаторно-курортному закладі в такому випадку здійснюється відповідно до обрахунку витрат на підставі фактичних витрат на конкретний період року та встановленої наказом начальника центру (санаторію) без урахування витрат на лікування.

На сьогодні система державної підтримки ветеранів недосконала, її реалізація перебуває у компетенції більш як тридцяти міністерств, відомств та органів місцевого самоврядування. Унаслідок такого бюрократичного хаосу ветеран іноді тижнями змушений мандрувати поміж різними установами, щоб оформити необхідні папери для отримання пільг й інших державних гарантій, які передбачені законодавством.

Необхідно внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їхнього соціального захисту» таким чином, щоб було чітко визначення статусу ветерана, щоб добровольці були визнані учасниками бойових дій і щоб у законі були чітко виписані потреби ветеранів, зазначає правник.

Щоб уникнути бюрократичного хаосу й корупції у ветеранських справах – тобто, провести реформу системи державної підтримки ветеранів, – необхідно функціонування єдиного державного органу.

Низка ветеранських і волонтерських організацій ще у 2016 році ініціювали створення в Україні міністерства у справах ветеранів. Ініціативу підтримали у Верховній Раді України: у лютому 2018 року Верховна Рада звернулась до уряду України з вимогою створити на базі нинішньої держслужби у справах ветеранів війни міністерство у справах ветеранів.

А у березні 2018 року з ініціативи профільного комітету створена робоча група, до складу якої входять понад сто представників громадських організацій,

включно з ветеранськими, незалежних експертів і волонтерів. Фахівці працювали у чотирьох підгрупах: соціальна підтримка ветеранів, медичне забезпечення ветеранів, вшанування пам'яті та співпраця з громадськістю, опрацювання структури та напрямків діяльності міністерства.

У квітні-серпні було проведено аналіз наявної системи соціального захисту ветеранів, досліджено міжнародний досвід, розроблено структуру та проект положення міністерства. Завдяки зусиллям волонтерських організацій було створено модель електронної інформаційної системи для ветеранів.

На сьогодні де-юре функціонує міністерство у справах ветеранів утворене на підставі постанови Кабінету Міністрів України 28 листопада 2018 року, шляхом реорганізації Державної служби України у справах ветеранів, хоча дотепер до його складу входить лише 1 особа, що викликає занепокоєння процесом затягування створення єдиної правової бази надання соціальних гарантій учасникам АТО та консолідації усіх пільг що передбачені законодавством.

3.3. Додаткові соціальні гарантії учасникам АТО

Українське законодавство містить чимало актів, якими в різній мірі передбачено пільги для учасників бойових дій. Центральне місце серед нормативних актів у цій сфері займає Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Крім того вказане питання регулюється Законами України «Про поліпшення матеріального становища учасників бойових дій та інвалідів війни», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» та іншими нормативними актами.

Відповідно до ст. 5 ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», учасниками бойових дій є особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час[62].

Безпосередньо перелік пільг, що передбачені для учасників бойових дій, передбачений у ст. 12 ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Учасникам бойових дій надаються такі пільги:

1) безплатне одержання ліків, лікарських засобів, імунобіологічних препаратів та виробів медичного призначення за рецептами лікарів;

2) першочергове безплатне зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів);

3) безоплатне забезпечення санаторно-курортним лікуванням або одержання компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування. Порядок надання путівок, розмір та порядок виплати компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування визначаються Кабінетом Міністрів України;

4) 75-процентна знижка плати за користування житлом (квартирна плата) в межах норм, передбачених чинним законодавством (21 кв. метр загальної площі житла на кожну особу, яка постійно проживає у житловому приміщенні (будинку) і має право на знижку плати, та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю);

5) 75-процентна знижка плати за користування комунальними послугами (газом, електроенергією та іншими послугами) та скрапленим балонним газом для побутових потреб в межах середніх норм споживання.

Площа житла, на яку надається знижка, при розрахунках плати за опалення становить 21 кв. метр опалювальної площі на кожну особу, яка постійно проживає у житловому приміщенні (будинку) і має право на знижку плати, та додатково 10,5 кв. метра на сім'ю.

Для сімей, що складаються лише з непрацевдатних осіб, надається 75-процентна знижка за користування газом для опалювання житла на подвійний розмір нормативної опалювальної площі (42 кв. метри на кожну особу, яка має право на знижку плати, та 21 кв. метр на сім'ю);

6) 75-процентна знижка вартості палива, в тому числі рідкого, в межах норм, встановлених для продажу населенню, для осіб, які проживають у будинках, що не мають центрального опалення;

7) безплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських і міжміських маршрутів, у тому числі внутрірайонних, внутрі- та міжобласних незалежно від відстані та місця проживання;

8) користування при виході на пенсію (незалежно від часу виходу на пенсію) чи зміні місця роботи поліклініками та госпіталями, до яких вони були прикріплені за попереднім місцем роботи;

9) щорічне медичне обстеження і диспансеризація із залученням необхідних спеціалістів;

10) першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках та першочергова госпіталізація;

11) виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100 процентів середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи;

12) використання чергової щорічної відпустки у зручний для них час, а також одержання додаткової відпустки без збереження заробітної плати строком до двох тижнів на рік;

13) переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці та на працевлаштування у разі ліквідації підприємства, установи, організації;

14) першочергове забезпечення жилою площею осіб, які потребують поліпшення житлових умов, та першочергове відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва, першочерговий ремонт жилих будинків і квартир цих осіб та забезпечення їх паливом.

Учасники бойових дій, які дістали поранення, контузію або каліцтво під час участі в бойових діях чи при виконанні обов'язків військової служби,

забезпечуються жилою площею, у тому числі за рахунок жилої площі, що передається міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями у розпорядження місцевих рад та державних адміністрацій, — протягом двох років з дня взяття на квартирний облік.

15) одержання позики на будівництво, реконструкцію або капітальний ремонт жилих будинків і подвірних будівель, приєднання їх до інженерних мереж, комунікацій, а також позики на будівництво або придбання дачних будинків і благоустрій садових ділянок з погашенням її протягом 10 років починаючи з п'ятого року після закінчення будівництва. Зазначені позики надаються у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України;

16) першочергове право на вступ до житлово-будівельних (житлових) кооперативів, кооперативів по будівництву та експлуатації колективних гаражів, стоянок для транспортних засобів та їх технічне обслуговування, до садівницьких товариств, на придбання матеріалів для індивідуального будівництва і садових будинків;

17) безплатний проїзд один раз на два роки (туди і назад) залізничним, водним, повітряним або міжміським автомобільним транспортом, незалежно від наявності залізничного сполучення, або проїзд один раз на рік (туди і назад) вказаними видами транспорту з 50-процентною знижкою;

18) зі сплати податків, зборів, мита та інших платежів до бюджету відповідно до податкового та митного законодавства;

19) позачергове користування всіма послугами зв'язку та позачергове встановлення на пільгових умовах квартирних телефонів (оплата у розмірі 20 процентів від тарифів вартості основних та 50 процентів — додаткових робіт). Абонементна плата за користування телефоном встановлюється у розмірі 50 процентів від затверджених тарифів;

20) першочергове обслуговування підприємствами, установами та організаціями служби побуту, громадського харчування, житлово-комунального господарства, міжміського транспорту;

21) позачергове влаштування до закладів соціального захисту населення, а також на обслуговування службами соціального захисту населення вдома. У разі неможливості здійснення такого обслуговування закладами соціального захисту населення відшкодовуються витрати, пов'язані з доглядом за цим ветераном війни, в порядку і розмірах, встановлених чинним законодавством;

22) учасникам бойових дій на території інших держав надається право на позаконкурсний вступ до вищих навчальних закладів та переважне право на вступ до професійно-технічних навчальних закладів і на курси для одержання відповідних професій.

Пільги щодо плати за житло, комунальні послуги та паливо, передбачені пунктами 4 — 6 цієї статті, надаються учасникам бойових дій та членам їх сімей, що проживають разом з ними, незалежно від виду житла чи форми власності на нього.

Площа житла, на яку нараховується 75-процентна знижка плати, передбачена пунктами 4 і 5 частини першої цієї статті, визначається в максимально можливому розмірі в межах загальної площі житлового приміщення (будинку) згідно з нормами користування (споживання), встановленими цими пунктами, незалежно від наявності в складі сім'ї осіб, які не мають права на знижку плати. Якщо в складі сім'ї є особи, які мають право на знижку плати в розмірі, меншому ніж 75 процентів, спочатку обчислюється в максимально можливому розмірі 75-процентна відповідна знижка плати.

Учасникам бойових дій пенсії або щомісячне довічне грошове утримання чи державна соціальна допомога, що виплачується замість пенсії, підвищуються в розмірі 25 процентів прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

Щорічно до 5 травня учасникам бойових дій виплачується разова грошова допомога у розмірі, який визначається Кабінетом Міністрів України в межах бюджетних призначень, встановлених законом про Державний бюджет України.

Крім того статтею 17-1 ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» передбачено щорічну виплату разової грошової допомоги до 5 травня[61].

При цьому сума разової грошової допомоги, що належала особі згідно з цим Законом і залишилася не одержаною у зв'язку з її смертю, не включається до складу спадщини і виплачується батькам, чоловіку (дружині), дітям особи, якій передбачена виплата разової грошової допомоги, або родичам, що проживали разом з нею.

Статтею 1 ЗУ «Про поліпшення матеріального становища учасників бойових дій та інвалідів війни», починаючи з 1 травня 2004 року, встановлено виплату щомісячної виплати цільової грошової допомоги на прожиття учасникам бойових дій у розмірі 40 гривень, незалежно від розміру пенсій та надбавок, підвищень, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги та пенсії за особливі заслуги перед Україною.

Статтею 8 ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» передбачено, час проходження військовослужбовцями військової служби в особливий період, що оголошується відповідно до Закону України «Про оборону України», зараховується до їх вислуги років, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби на пільгових умовах у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України [60].

Крім того, стаття 18 того ж закону містить положення, згідно з яким членам сімей військовослужбовців, які проходять військову службу в особливий період, що оголошується відповідно до Закону України «Про оборону України», гарантується виплата грошового забезпечення цих військовослужбовців у разі неможливості ними його отримання під час участі у бойових діях та операціях. У такому разі виплата грошового забезпечення здійснюється членам сімей військовослужбовців, зазначеним у пункті 6 статті 9 цього Закону[60].

Відповідно до п. 3 Прикінцевих положень ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» військовослужбовці, особи начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ, які брали участь у бойових діях мають право на призначення дострокової пенсії за віком після досягнення чоловіками 55 років, жінками — 50 років та за наявності страхового стажу не менше 25 років для чоловіків і не менше 20 років для жінок.

Згідно з Постановою КМУ «Про встановлення щомісячної державної адресної допомоги до пенсії інвалідам війни та учасникам бойових дій» від 28 липня 2010 р. N 656, встановлено, що з 1 січня 2012 р. інвалідам війни та учасникам бойових дій, у яких щомісячний розмір пенсійних виплат (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткових пенсій, цільової грошової допомоги, сум індексації та інших доплат до пенсій, встановлених законодавством, крім пенсій за особливі заслуги перед Україною) не досягає в ... учасників бойових дій — 165 відсотків, виплачується щомісячна державна адресна допомога до пенсії у сумі, що не вистачає до зазначених розмірів.

Законодавством України передбачено систему пільг для учасників бойових дій та осіб, прирівняних до них, зокрема, це стосується і надання земельних ділянок.

Відповідно до статті 12 (пункт 14) Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» учасникам бойових дій надаються, серед інших, такі пільги: першочергове відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва[61].

Надання у власність земельних ділянок здійснюється у порядку, визначеному статтею 118 Земельного кодексу України, за умови, що учасник бойових дій не скористався своїм правом на безоплатне отримання у власність земельної ділянки та надав відповідний документ, що посвідчує його участь в антитерористичній операції (посвідчення, довідка, наказ тощо).

Земельні ділянки можуть бути надані військовослужбовцям у власність у межах норм безоплатної приватизації, визначених статтею 121 Земельного кодексу України, а саме у таких розмірах:

для ведення садівництва — не більше 0,12 га;

для ведення особистого селянського господарства — не більше 2,0 га;

для будівництва і обслуговування жилого будинку, господарських будівель і споруд (присадибна ділянка) у селах — не більше 0,25 га, в селищах — не більше 0,15 га, в містах — не більше 0,10 га;

для індивідуального дачного будівництва — не більше 0,10 гектара.

Відповідно до Земельного кодексу України, зацікавлені в одержанні безоплатно у власність земельної ділянки із земель державної або комунальної власності для ведення особистого селянського господарства, ведення садівництва, будівництва та обслуговування жилого будинку, господарських будівель і споруд (присадибної ділянки), індивідуального дачного будівництва у межах норм безоплатної приватизації, подають клопотання до відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування, який передає земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність відповідно до повноважень, визначених статтею 122 Кодексу. У клопотанні зазначаються цільове призначення земельної ділянки та її орієнтовні розміри. До клопотання додаються графічні матеріали, на яких зазначено бажане місце розташування земельної ділянки.

Відповідний орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування, який передає земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність відповідно до повноважень, визначених статтею 122 Кодексу, розглядає клопотання у місячний строк і дає дозвіл на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки або надає мотивовану відмову у його наданні.

Проект землеустрою щодо відведення земельної ділянки розробляється за замовленням громадян суб'єктами господарювання, що є виконавцями робіт із землеустрою згідно із законом, у строки, що обумовлюються угодою сторін.

Розроблений проект землеустрою підлягає обов'язковому погодженню з територіальним органом Держземагентства України, а у разі розташування земельної ділянки у межах населеного пункту або земельної ділянки за межами

населеного пункту, на якій планується розташування об'єкта будівництва, — із структурними підрозділами районних державних адміністрацій у сфері містобудування та архітектури.

Після погодження проекту землеустрою громадянину необхідно звернутися до державного кадастрового реєстратора за місцем розташування земельної ділянки із заявою про проведення державної реєстрації земельної ділянки та надання витягу про земельну ділянку з Державного земельного кадастру. Процедура державної реєстрації земельної ділянки встановлено пунктами 107-115 Порядку ведення Державного земельного кадастру, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2012 року № 1051.

Відповідний орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування, який передає земельні ділянки державної чи комунальної власності у власність відповідно до повноважень, визначених статтею 122 Кодексу, у двотижневий строк з дня отримання погодженого проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки (а в разі необхідності здійснення обов'язкової державної експертизи землевпорядної документації згідно із законом — після отримання позитивного висновку такої експертизи) приймає рішення про затвердження проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки та надання її у власність.

Згідно з статтями 125, 126 Кодексу право власності на земельну ділянку виникає з моменту державної реєстрації цього права та оформлюється відповідно до Закону України “Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень”.

Разом з тим слід зазначити, що згідно із частиною першою статті 122 Кодексу сільські, селищні, міські ради передають земельні ділянки у власність або у користування із земель комунальної власності відповідних територіальних громад для всіх потреб.

Відповідно до частини четвертої цієї статті центральний орган виконавчої влади з питань земельних ресурсів у галузі земельних відносин та його

територіальні органи передають земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності, крім випадків, визначених частиною восьмою цієї статті, у власність або у користування для всіх потреб.

Згідно з Положенням про Державне агентство земельних ресурсів України Головне управління відповідно до покладених на нього завдань передає відповідно до закону земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності у власність або в користування для всіх потреб в межах області.

Учасники АТО/ООС також звільняються від сплати земельного податку, так податковим кодексом України визначено, що платниками земельного податку є власники земельних ділянок, земельних часток (паїв) та землекористувачі, а об'єктами оподаткування – земельні ділянки, які перебувають у власності або користуванні та земельні частки (паї), які перебувають у власності (ст.269-270 Податкового кодексу України).

Відповідно до статті 281 Податкового кодексу України від сплати земельного податку звільняються ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Відповідно до норм Закону учасники антитерористичної операції особи, визнані учасниками бойових дій, звільняються від сплати земельного податку. При цьому звільнення від сплати земельного податку, передбачене для такої категорії фізичних осіб, поширюється на одну земельну ділянку за кожним видом використання у межах граничних норм, зокрема:

- 1) для ведення особистого селянського господарства – у розмірі не більш як 2 гектари;
- 2) для будівництва та обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд (присадибна ділянка): у селах – не більш як 0,25 гектара, в селищах – не більш як 0,15 гектара, в містах – не більш як 0,10 гектара;
- 3) для індивідуального дачного будівництва – не більш як 0,10 гектара;
- 4) для будівництва індивідуальних гаражів – не більш як 0,01 гектара;
- 5) для ведення садівництва – не більш як 0,12 гектара.

Для звільнення від сплати земельного податку, особа яка має підстави для отримання пільг повинна надати контролюючому органу за місцезнаходженням земельної ділянки заяву довільної форми та документи, що посвідчують її право на пільгу, зокрема, посвідчення «Учасник бойових дій».

Ще одним видом соціальних гарантій є безоплатний проїзд, так згідно з нормою пункту 7 ч.1 статті 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», учасникам бойових дій надається пільга – «безплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту», зазначена норма Закону не містить жодних обмежень для практичного застосування такої пільги, зокрема, щодо конкретного часу для реалізації цієї пільги, чи кількості пільговиків на один транспортний засіб, чи наявності дозволу органу місцевого самоврядування або власника підприємства, що проводить перевезення в громадському транспорті.

Однак фактично такі обмеження нерідко встановлюються насамперед самими приватними перевізниками та водіями громадського транспорту (наприклад, водіями маршрутних таксі), які під різними надуманими приводами категорично відмовляються здійснювати пільгове перевезення пасажирів по посвідченню учасника бойових дій.

Так, стаття 12 Закону України «Про транспорт» зобов'язує транспортні підприємства забезпечувати права на пільги громадян щодо користування транспортом.

Відповідно до ст. 37 Закону України «Про автомобільний транспорт» пільгові перевезення пасажирів, які відповідно до законодавства користуються такими правами, забезпечують автомобільні перевізники, які здійснюють перевезення пасажирів на автобусних маршрутах загального користування.

Автомобільному перевізнику, який здійснює перевезення пасажирів на автобусних маршрутах загального користування, забороняється відмовлятися від пільгового перевезення, крім випадків, передбачених законом.

Безпідставна відмова від пільгового перевезення тягне за собою відповідальність згідно із законом.

Види та обсяги пільгових перевезень установлюються замовленням, у якому визначається порядок компенсації автомобільним перевізникам, які здійснюють перевезення пасажирів на маршрутах загального користування, збитків від цих перевезень.

Таким чином, будь-яка відмова від перевезення пільгових категорій є незаконною.

Доволі часто перевізник обґрунтовує, що припинив перевезення пільгових категорій у зв'язку з відсутністю компенсацій чи не підписанням з ним договору про пільгові перевезення. Все це є відволіканням від суті справи і неправомірними діями.

Незалежно від компенсацій чи наявності договорів про пільгові перевезення з перевізником закони України про пільгові категорії продовжують діяти, право пільговиків на безкоштовний проїзд нікуди не зникає, не може бути обмежене і має бути забезпечене перевізником.

Відносини між перевізником і місцевою радою є договірними відносинами і ґрунтуються на договорі. Якщо є певні проблеми або взаємні претензії між місцевою радою та перевізником, їх потрібно вирішувати у суді, а не грубо і цинічно порушувати права пільговиків – учасників бойових дій.

Відповідно до п. 10 ст. 145 Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту, затверджених постановою КМУ від 18.02. 1997 р. №176 в редакції постанови 26 вересня 2007 р. №1184, перевізник зобов'язаний здійснювати перевезення пасажирів з квитками і пасажирів, яким, згідно з законодавством, надано пільги щодо плати за проїзд. Отже, відмова у пільговому перевезенні є незаконною, тому що закон не містить норми про обмеження кількості місць для перевезення пільгових категорій пасажирів.

Відповідно до ст. 133-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, безпідставна відмова від передбаченого законом пільгового перевезення громадян тягне за собою накладення штрафу на водіїв транспортних засобів, громадян - суб'єктів підприємницької діяльності від 8 до 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

У відповідності до Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення Державною інспекцією України з безпеки на наземному транспорті (10 вересня 2014р. було прийнято Постанову Кабміну № 442, якою скасовано Державну інспекцію України з безпеки на наземному транспорті. Її правонаступник - Державна служба України з безпеки на транспорті. встановлено порядок оформлення матеріалів та розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням законодавства про автомобільний транспорт, уповноваженими на те посадовими особами Державної інспекції України з безпеки на наземному транспорті та її територіальних органів.

Тобто за відмову у перевезенні пільгових категорій до адміністративної відповідальності притягають уповноважені посадові особи складають протоколи про адміністративні правопорушення у випадках порушень законодавства з питань безпеки на наземному транспорті, передбачених частинами першою, другою, четвертою, п'ятою і шостою статті 133-1, статтями 133-2, 136, 141, 142 та статтею 164 - у частині, що стосується правопорушень у галузі господарської діяльності, пов'язаної з перевезенням пасажирів і вантажів, Кодексу України про адміністративні правопорушення

Розміри адміністративного штрафу за статтями 133-1 та 186 КУПАП є не значними, і тому не можуть бути ваговим засобом впливу для перевізників, що порушують закон.

Тому, у разі будь-якої неправомірної відмови у перевезенні пільгових категорій неююхідно спочатку безпосередньо на місці звернутись до працівників поліції для відновлення порушеного права, а вже потім звертатись до органів Укртрансбезпеки, які, зобов'язані відповідним чином відреагувати та, в тому числі, слідкують за виконанням ліцензійних умов перевізниками і можуть врахувати негативну інформацію, яка надходить щодо конкретного перевізника.

Також учасникам АТО передбачена допомога на поховання, так відповідно до пункту 4 статті 15 Закону України «Про соціальний і правовий захист

військовослужбовців та членів їх сімей» батькам та неповнолітнім дітям, а також дітям — інвалідам з дитинства (незалежно від їх віку) військовослужбовців, які загинули чи померли або пропали безвісти в період проходження військової служби, державою виплачується одноразова грошова компенсація в розмірі суми державного страхування військовослужбовців з урахуванням коефіцієнта індексації грошових доходів.

Відповідно до статті 14 Закону України «Про поховання та похоронну справу» поховання учасників бойових дій здійснюється безоплатно для виконавця волевиявлення померлого або особи, яка зобов'язалася поховати померлого. При цьому згідно зі статтею 15 цього закону Збройні Сили України мають надавати допомогу в проведенні поховання померлих сім'ям, батькам або іншим особам, які зобов'язалися поховати померлих військовослужбовців, які померли під час проходження служби (виконання службових обов'язків), компенсують матеріальні витрати на ритуальні послуги та на спорудження надгробків.

Згідно пункту 7 Постанова Кабінету Міністрів України від 22.05.2000 № 829 «Про грошове забезпечення військовослужбовців» сім'ям і батькам військовослужбовців, які загинули (померли) під час проходження військової служби, надається допомога в проведенні поховання і компенсування матеріальних витрат на ритуальні послуги та спорудження надгробків у розмірі 500 гривень.

Членам сімей військовослужбовців, осіб, звільнених з військової служби, інших осіб, які мають право на пенсію за цим Законом, які загинули (померли) внаслідок поранення, контузії або каліцтва, одержаних при захисті Батьківщини, ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи або виконанні інших обов'язків військової служби (службових обов'язків), або внаслідок захворювання, пов'язаного з перебуванням на фронті, у партизанських загонах і з'єднаннях та підпільних організаціях і групах, визнаних такими законодавством України, ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи чи участю у бойових діях у мирний час, які є непрацездатними та перебували на

утриманні загиблого (померлого) годувальника (при цьому дітям та іншим особам, зазначеним в абзаці другому статті 30 цього Закону, незалежно від того, чи перебували вони на утриманні загиблого (померлого) годувальника, — 70 процентів грошового забезпечення (заробітної плати) загиблого (померлого) годувальника на одного непрацездатного члена сім'ї. Якщо на утриманні загиблого (померлого) годувальника перебували двоє і більше членів сім'ї, пенсія призначається у розмірі 90 процентів грошового забезпечення (заробітної плати) загиблого (померлого) годувальника, що розподіляється між ними рівними частками, але не менше ніж 40 процентів на кожного непрацездатного члена сім'ї. У таких самих розмірах, незалежно від причини смерті годувальника, обчислюються пенсії членам сімей померлих інвалідів війни та членам сімей, до складу яких входять діти, які втратили обох батьків.

Також передбачено, що особи, яким раніше призначено пенсію в разі втрати годувальника відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», мають право на перерахунок пенсії з урахуванням положень цього Закону.

Крім того, учасники АТО/ООС звільнені від нарахування штрафних санкцій фінансових установ, так військовослужбовці, а також військовозобов'язані, які призвані під час мобілізації на військову службу, з боку підприємств, установ, організацій усіх форм власності, а також фізичних осіб у зв'язку з несвоєчасною оплатою фінансових зобов'язань (кредитів, іпотек тощо) на особливий період. Крім того, відсотки за користування кредитом не нараховуються.

Враховуючи викладене вище, можна зробити висновок, що держава в цілому надає певну кількість соціальних гарантій учасникам АТО, які знаходяться в процесі удосконалення. На сьогодні надання пільг та гарантій не систематизовано та не уніфіковано. З метою підвищення рівня соціального забезпечення учасників бойових дій, низкою експертів, пропонується створення нових нормативно-правових актів що систематизовано врегулюють питання

надання усіх соціальних гарантій учасникам АТО/ООС в єдиному законодавчому акті.

Висновки до розділу 3

На сучасному етапі розвитку українського суспільства особливого значення набувають питання надання додаткових соціальних гарантій учасникам АТО/ООС, учасникам бойових дій, інваліди війни, з цією метою необхідне впровадження комплексу заходів, що здійснюються на місцевому та державному рівні з метою фінансової підтримки учасників Антитерористичної операції, учасників Операції Об'єднаних сил, учасників бойових дій, інваліди війни та членів їх сімей, сприяння вирішення їх соціально-побутових проблем.

Необхідно затвердити Програми з підвищення матеріально-побутового рівня учасників АТО/ООС, учасників бойових дій, інваліди війни, членів їх сімей та членів сімей загиблих (померлих) під час участі в АТО/ООС надання їм допомоги, підвищення рівня поінформованості з питань соціальної підтримки учасників АТО/ООС, їх сімей, поліпшення ефективності взаємодії органів місцевого самоврядування та органів державної влади з регіональними громадськими організаціями та іншими юридичними особами у сфері підтримки учасників АТО/ООС та членів їх сімей.

Соціальний захист учасників антитерористичної операції – це локальна, хоча і дуже важлива проблема системи обороноздатності Української держави. Вітчизняні науковці, експерти (В. Горбулін, О. Власюк, О. Більовський та інші) різнобічно осмислюють цю суспільну проблему. Складність окресленої проблеми та недостатня розробленість системи соціального захисту учасників антитерористичної операції засвідчують актуальність наукових розвідок і необхідність пошуку сучасних підходів у вирішенні нагальних і стратегічних питань.

Аналіз сучасного стану вирішення проблем забезпечення соціального захисту учасників антитерористичної операції свідчить про наступне.

По-перше, залишається актуальним питання підвищення рівня грошового забезпечення військовослужбовців Збройних сил України, створення ефективної системи матеріального заохочення та соціального захисту мобілізованих військовослужбовців, які беруть безпосередню участь у проведенні АТО. Водночас певні позитивні зміни відбуваються, зокрема збільшено розміри грошового забезпечення військовослужбовцям, які проходять військову службу за контрактом від восьми до десяти мінімальних заробітних плат (Постанова КМУ від 14.05.15р. № 406), військовослужбовцям, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, встановлено виплату грошового забезпечення, як для військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом, тобто на цих військовослужбовців поширюються пільги, передбачені законами України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про соціальний і правовий статус військовослужбовців і членів їх сімей», Кодексом законів про працю та іншими нормативно-правовими актами (Постанова КМУ від 09.04.14р. № 111). Надається одноразова грошова допомога у разі звільнення військовослужбовців, призваних на військову службу у зв'язку з мобілізацією, встановлено новий рівень виплат грошової винагороди та визначено розмір додаткових винагород військовослужбовцям, які беруть безпосередню участь в АТО в умовах особливого періоду (Постанова КМУ від 31.01.15р. № 24).

Соціальний захист учасників АТО охоплює також питання, пов'язані з трудовою діяльністю. За працівниками, призваними на військову службу під час мобілізації, зберігаються (на особливий період, але не більше одного року) місце роботи, посада й компенсується середній заробіток на підприємстві, в установі, організації, в яких вони працювали на час призову незалежно від підпорядкування та форми власності. Виплата компенсацій здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України.

По-друге, важливою проблемою соціального захисту учасників АТО є відсутність ефективного механізму вирішення житлових проблем військовослужбовців-учасників АТО. Хоча в Україні існує Комплексна

програма забезпечення житлом військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, посадових осіб митної служби та членів їх сімей, проте внаслідок хронічного недофінансування ефективність зазначеної програми як інструменту вирішення житлових проблем військовослужбовців є вкрай низькою.

По-третє, не відповідає потребам сьогодення система пільгового забезпечення військовослужбовців, ветеранів війни, учасників АТО та членів їхніх сімей. Вона здебільшого має компенсаторний, а не мотивувальний характер, не зважає на особливості сьогодення, не корелюється з потребами національної безпеки та оборони, зокрема з нагальною необхідністю побудови ефективної моделі соціального заохочення громадян до виконання свого військового обов'язку тощо.

Військовослужбовці-учасники АТО, які отримали статус (посвідчення) учасника бойових дій, мають право на користування пільгами, визначеними статтею 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Обмежені кошти, які держава виділяє на забезпечення пільг військовослужбовцям і ветеранам війни, розпорозуються серед пільговиків, що не тільки не дає можливості вирішувати проблеми їх соціального захисту, а й породжує соціальне невдоволення.

По-четверте, потребує системного вирішення проблема полегшення адаптації військовослужбовців-учасників АТО до процесів мирного життя. У першу чергу це стосується відновлення здоров'я та працевлаштування.

Ключовими напрямками діяльності органів державної влади у сфері посилення соціального захисту військовослужбовців, які беруть участь в АТО, сьогодні є:

- 1) створення єдиного реєстру учасників АТО, що дозволить забезпечити їм та їхнім сім'ям належний рівень соціального захисту та гарантій (формування і введення бази даних; встановлення статусу учасника бойових дій, що дає право на відповідні пільги та компенсації; забезпечення гарантованого виконання

державою прав інвалідів-учасників АТО; підтримка сімей військовослужбовців, які загинули в зоні АТО тощо);

2) побудова ефективної моделі грошового забезпечення військовослужбовців;

3) створення дієвого механізму забезпечення житлом військовослужбовців та їхніх сімей;

4) підвищення ефективності існуючої системи пільг та компенсацій для учасників АТО та членів їхніх сімей;

5) удосконалення механізму вирішення соціальних проблем в умовах військового навчання, несення бойової та допоміжної служби;

6) створення системи психологічної та фізіологічної реабілітації;

7) забезпечення санаторно-курортним лікуванням.

Забезпечення належного рівня грошового забезпечення військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях у зоні АТО, передбачає:

– збільшення державного фінансування додаткових витрат Міністерства оборони України на виплату грошової допомоги сім'ям загиблих і пораненим військовослужбовцям, які брали участь в АТО, речового забезпечення військовослужбовців, харчування та надання медичної допомоги особовому складу;

– наближення розміру грошового забезпечення українських військовослужбовців до розміру грошового забезпечення військовослужбовців інших, зокрема сусідніх держав.

Для полегшення адаптації військовослужбовців-учасників АТО до процесів мирного життя необхідно запровадити відповідні програми соціальної інтеграції, професійної адаптації та психологічної реабілітації постраждалих учасників АТО. Потребує створення система психологічної та фізіологічної (протезування) реабілітації, у тому числі створення мережі регіональних центрів психологічної реабілітації, забезпечених інноваційними технологіями та сучасним обладнанням. Соціальна інтеграція потребує об'єднання зусиль психологів, які б надавали необхідну допомогу для соціальної

адаптації.Зазначене твердження базується на розумінні психологами сьогоdnішніх українськихреалій.

Змінагеополітичних векторів розвитку України, опір збройній агресіїз боку Росії , психологічна побутовіпотрясіння мільйонів цивільних осіб –все це не було очікуваним та передбачуваним. У психологів –особлива місія. Її виконанняпотребуєрозуміння та врахування суспільством передумов надання ефективної психологічної допомоги широкимверствам населення.У психології розроблені підходи, що розглядають зміст, структуру й особливості психологічної допомоги та реабілітації:військово-психологічний (Р.А.Абурахманов, В. У. Березовец, В. Д. Булавцев, В.Е.Попов), зорієнтованийна відновлення психічного здоров'я людини після діяльності в екстремальних умовах; медичний (Ю.А. Александровський, А. В. Белінський, А.Н.Глушко, В. А. Долініна, М. М. Кабанов, Б.Д.Карвасарский, Е.В.Решетнікова), спрямований на відновлення соматичного здоров'я і працездатності хворих; загально-психологічний (К.А.Абульханова-Славська, Л.І.Божович, Б. З. Братусь, Б.В.Зейгарнік, О. А. Конопкін, Д.В.Ольшанский), що розглядає реабілітацію як відновлення психічної рівноваги і комплексу психічних реакцій, адекватних вимогам життєвого середовища; соціально-психологічний (А.Я.Анцупов, Т. В. Золотарьова), що підходить до реабілітації як до відновлення системи відносинпораненого і соціального середовища.

Інноваційні зміни в будь-якій галузі повинні моделюватися професіоналами.Заумов конструктивної співпраці представників психологічної галузіз представниками влади більш дієвою буде робота фахівців з попередження наслідків психотравмуючих екстремальних ситуацій, зістворення ефективної системи відбору та супроводувійськовослужбовців, іззастосування системного та комплексного підходу до здійснення психологічної реабілітації, у тому числі –з реалізації програми корекції деструктивних проявів особистості учасників АТО, з опрацювання нормативно-правових підстав застосування заходів психологічної реабілітації.

Потребує вдосконалення процес забезпечення санаторно-курортним лікуванням постраждалих учасників АТО, що передбачає розробку та запровадження відповідних бюджетних програм, розширення мережі недержавних і закордонних закладів реабілітації, спрямування на це коштів волонтерських і міжнародних організацій тощо.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки дослідженню, можна зробити наступні висновки:

1. В процесі дослідження поняття учасників АТО було проаналізовано думки різних вчених та положення великої кількості нормативно-правових актів. Було встановлено, що учасник антитерористичної операції - військовослужбовці (резервісти, військовозобов'язані) та працівники Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, особи рядового, начальницького складу, військовослужбовці, працівники Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції, а також працівники підприємств, установ, організацій, які залучалися та брали безпосередню участь в антитерористичній операції в районах її проведення у порядку, встановленому законодавством.

Ще до початку проведення антитерористичної операції правовий статус та соціальні гарантії військовослужбовців було врегульовано низкою нормативно-правових актів, зокрема: Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про статус ветеранів війни, гарантії їхнього соціального захисту», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Із прийняттям Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13.04.2014 «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» та фактичним початком бойових дій на сході України чинне законодавство України щодо правового статусу та особливо гарантій

військовослужбовців потребувало вдосконалення та адаптації до чинних соціально-правових умов.

Так, станом на сьогодні соціальні гарантії учасників АТО та їхніх сімей врегульовані зазначеними нижче нормативно-правовими актами: законами України «Про боротьбу з тероризмом»; «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»; «Про військовий обов'язок і військову службу»; «Про Збройні Сили України»; «Про Національну Гвардію України»; «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців і членів їх сімей»; «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»; «Про державну прикордонну службу»; Кодекс цивільного захисту України; Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2013 №975 «Про затвердження Порядку призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві».

Визначення «антитерористична операція» міститься у ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», який хоча і був прийнятий ще в 2003 р., однак зазначений термін з'явився у ньому лише у 2014 р.

Так, «антитерористична операція» – це комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності.

2. Проведений аналіз соціальних проблем учасників АТО дозволяє стверджувати, що на сьогодні учасники АТО стикаються з великою кількістю соціальних проблем: від втрати житла до загибелі родичів та втрати годувальників. Основною соціальною проблемою учасника АТО є матеріальні виплати та пільги, отримання статусу учасника АТО, соціальна реабілітація.

3. На сьогодні нормативно-правове забезпечення надання соціальних послуг учасникам АТО забезпечується великою кількістю нормативно-правових актів. Серед них Конституція України, Цивільний кодекс України, Кримінальний кодекс України, Кодекс цивільного захисту, Закони України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», «Про боротьбу з тероризмом», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про соціальні послуги», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Найбільша кількість нормативно-правових актів прийнята КМУ у вигляді постанов та розпоряджень. Ними регулюються ті чи інші аспекти надання матеріальної допомоги та соціального обслуговування.

Порядок надання статусу учасника бойових дій регулюється Постановою КМУ «Про затвердження порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення» від 20.08.2014 №413.

Так, відповідно до п. 2 Постанови №413 статус учасника бойових дій надається: військовослужбовцям (резервістам, військовозобов'язаним) та працівникам Збройних Сил, Національної гвардії, СБУ, Служби зовнішньої розвідки, Держприкордонслужби, Держспецтрансслужби, особам рядового і начальницького складу, військовослужбовцям, працівникам МВС, Управління державної охорони, Держспецзв'язку, ДСНС, ДПтС, військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах проведення антитерористичної операції; працівникам підприємств, установ та організацій, які залучалися і брали безпосередню участь в антитерористичній операції в районах її проведення.

Як вже було зазначено вище, правовою підставою для отримання будь-яких пільг та гарантій є наявність у фізичної особи статусу учасника бойових дій.

Щодо самих гарантій, то їх можна поділити на декілька категорій.

У сфері трудового права – це гарантія збереження місця роботи на час проходження військової служби, так, за громадянами України, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, але не більше одного року, зберігаються місце роботи (посада), середній заробіток на підприємстві, в установі, організації, незалежно від підпорядкування та форм власності (ст. 119 Кодексу законів про працю України, ст. 39 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»).

Так, само, за громадянами України, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, не припиняється державна реєстрація підприємницької діяльності фізичних осіб – підприємців (ст. 39 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»). Більше того, час перебування громадян України на військовій службі (зокрема в особливий період) зараховується до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, стажу державної служби, стажу роботи, що дає право на призначення пенсії за віком на пільгових умовах у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України (ст. 8 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»).

З додаткових гарантій у сфері трудових правовідносин, слід відзначити, що військовослужбовцям надається додаткова відпустка та пріоритети у працевлаштуванні.

У сфері грошової компенсації, законодавець так само передбачив для учасників АТО додаткові фінансові виплати. Так, п. 2 ст. 15 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» передбачено виплату одноразової грошової допомоги військовослужбовцям, призваним на військову службу за призовом у зв'язку з мобілізацією, у розмірі, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Так само, на весь час проходження військової служби учасникам АТО здійснюється грошове забезпечення в порядку та розмірах, установлених для

осіб офіцерського складу, осіб рядового сержантського та старшинського складу, які проходять військову службу за контрактом.

Слід зазначити, що військовослужбовці, які мобілізовані, звільняються від штрафних санкцій за фінансовими, податковими зобов'язаннями, а також ненарахування їм процентів за користування кредитом.

Щодо гарантій у сфері соціального забезпечення, то учасники бойових дій мають 75-відсоткову знижку плати за користування житлом (квартирна плата) у межах норм, передбачених чинним законодавством (21 кв. м загальної площі житла на кожному особу, яка постійно проживає у житловому приміщенні (будинку) і право на знижку плати, та додатково 10,5 кв. м на сім'ю) та 75-відсоткову знижку плати за користування комунальними послугами (газом, електроенергією та іншими послугами) та скрапленням балонним газом для побутових потреб у межах середніх норм споживання.

З додаткових гарантій слід зазначити і безплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування у сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських і міжміських маршрутів, зокрема внутрішньорайонних та міжобласних незалежно від відстані місця проживання та право на першочергове забезпечення житлом.

Отже, загалом чинне законодавство України містить досить значний перелік соціальних гарантій для осіб, які безпосередньо беруть участь в АТО, однак найбільше труднощів виникає безпосередньо на стадії підтвердження статусу учасника бойових дій та відсутність поінформованості суспільства про соціальні гарантії для учасників АТО що відповідно до законодавства гарантовані державою.

Через недосконалість законодавства, та бюрократизм процедури досить значна частина учасників АТО фактично не матиме змоги реалізувати передбачені законодавством права.

Інституалізація соціальної адаптації не вирішує проблеми її змістового наповнення, а навпаки залежить від розуміння цього процесу в різні історичні

періоди та за різних соціальних, економічних, політичних та культурних умов. Ми вважаємо, що саме цим зумовлена відсутність єдиного бачення, не говорячи вже про визначення, процесу соціальної адаптації як у вітчизняній, так і зарубіжній науковій літературі. Незважаючи на певне розмаїття визначень і підходів, як для вітчизняної наукової літератури, так і для офіційних установ характерним є наголос на професійну перепідготовку і пристосування до умов ринкової економіки як пріоритет в процесі та результаті соціальної адаптації. В іноземній, переважно англомовній, літературі помітною є тенденція до двох основних змін у розумінні процесу соціальної адаптації військовослужбовців. По-перше, на заміну тлумаченню цього процесу як переміщенню особи з одного соціального інституту (армії) до інших (цивільних), який відбувається за допомогою ще інших спеціальних інститутів, приходить його визнання як пристосування до цивільного життя. По-друге, на зміну уявленню про в першу чергу психологічне пристосування приходить розуміння необхідності багатофункціональних змін: психологічних, фізичних, соціальних. Така еволюція поглядів на процес входження особи до цивільного життя знайшла своє відображення і у поступовій зміні домінуючих концепцій та відповідних термінів, які його позначають, а саме: перехід, реадаптація, реінтеграція, інтеграція до громади. Також слід зазначити, що для зарубіжної наукової літератури характерною є посилена увага як до культурного середовища, так і до культурних факторів процесу соціальної адаптації військовослужбовців. Роль культурного середовища розглядається як на мега рівні (цілого суспільства), так і на рівнях соціальних інститутів, наприклад армії, і соціальних груп (солдати, офіцери, жінки, тощо). Недоліки традиційної інституційної моделі соціальної адаптації військовослужбовців іноземні автори схильні пояснювати переважно двома основними причинами. По-перше, вона скоріше реагує на виклики, а не 30 упереджує їх. По-друге, традиційна система перетворює військовослужбовця у пасивного набувача пільг і послуг, який має право на свого роду «подарунковий набір» від держави. Відповідно вирішення існуючих проблем розглядається в контексті запровадження проактивних

підходів і методик, які б дозволили попередити виникнення складнощів при переході до цивільного життя. Не менш важливою є зміна ролі самого військовослужбовця, а саме його активізація і дієва участь в процесі власної адаптації. Одним із відображень цього процесу є теоретичне обґрунтування і практичне запровадження так званих «подібний до подібного» підходів. Отже загальний рівень розвитку українського суспільства, ступінь інституалізації його основних інститутів, зумовлює існування в країні моделі соціальної адаптації військовослужбовців, яку можна віднести радше до частково інституційних. При цьому переважає уявлення про процес соціальної адаптації як, в першу чергу, пристосування до умов ринкової економіки шляхом професійної підготовки (перепідготовки) та забезпечення зайнятості. В сфері практичної реалізації соціальної адаптації військовослужбовців найбільш критичним моментом залишається відносно низький рівень охоплення ветеранів. Навіть досвід країн з міцною інституційною моделлю соціальної адаптації військовослужбовців вказує на те, що розбудови самої системи не достатньо. Потрібні нові підходи до організації процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Деякі питання протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за новітніми технологіями та технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, окремих категорій громадян, які брали участь в антитерористичній операції та/або забезпеченні її проведення і втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок: Постанова Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014 року № 518 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 82. – Ст. 55.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Кочемировська О. А., Пищуліна О. М. Основні напрямки оптимізації системи соціального захисту в Україні. – К., НІДС, 2012. – 54 с.
4. Ленгер Я. І. Реформування правової системи як засіб підвищення її ефективності: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ленгер Яна Іванівна; Ужгородський національний ун-т. – Ужгород, 2007. – 215 с.
5. Питання забезпечення учасників антитерористичної операції та сімей загиблих учасників антитерористичної операції земельними ділянками: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2015 р. № 898-р // Офіційний вісник України. – 2015. – № 72. – Ст. 115.
6. Про антитерористичний центр: Указ Президента України від 11 грудня 1998 р. № 1343/98 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 72. – Ст. 115.
7. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25, ст.180.
8. Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37–38. – Ст. 2004.
9. Про військовий обов'язок та військову службу: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 385.

10. Про встановлення граничної вартості послуг із психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності у 2018 році: Наказ Міністерства соціальної політики України від 26.04.2018 № 591 // Офіційний вісник України. – 2018. – № 36. – Ст. 1282.
11. Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються із служби у зв'язку з реформуванням Збройних сил України, та членів їх сімей: Закон України від 15 червня 2004 р. № 1763-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 36. – Ст. 444.
12. Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції: Указ Президента України від 18 березня 2015 р. № 150/2015 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 23. – Ст. 633.
13. Про забезпечення належним медичним обслуговуванням військовослужбовців та осіб рядового і начальницького складу, які зазнали поранення, контузії чи іншого ушкодження здоров'я під час проведення антитерористичної операції на сході України: Постанова Верховної Ради України від 29 травня 2014 р. № 1286-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 27. – Ст. 2233.
14. Про затвердження Вимог до суб'єктів надання послуг із психологічної реабілітації та форми акта наданих послуг із психологічної реабілітації за рахунок бюджетних коштів: Наказ Міністерства соціальної політики України від 27.04.2018 № 597 // Офіційний вісник України. – 2018. – № 36. – Ст. 1283.
15. Про затвердження Імплементативної угоди між Кабінетом Міністрів України та Організацією НАТО з підтримки та постачання про реалізацію співпраці у сфері медичної реабілітації: Постанова Кабінету Міністрів України від 03 лютого 2016 р. № 49 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 12. – Ст. 510.
16. Про затвердження Інструкції про організацію санаторно-курортного забезпечення у Службі безпеки України: Наказ СБУ від 10.04.2017 № 202 // Офіційний вісник України. – 2017. – № 44. – Ст. 1391.

17. Про затвердження Інструкції про організацію санаторно-курортного лікування, медичної та медико-психологічної реабілітації у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 04.11.2016 № 591// Офіційний вісник України. – 2016. – № 100. – Ст. 3266.
18. Про затвердження Інструкції про порядок та розміри виплати винагороди військовослужбовцям Державної спеціальної служби транспорту за безпосередню участь у воєнних конфліктах чи антитерористичній операції, інших заходах в умовах особливого періоду: Наказ Міністерства інфраструктури України від 18 липня 2016 р. № 243 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 64. – Ст. 234.
19. Про затвердження Інструкції про порядок та умови виплати винагороди особам рядового і начальницького складу служби цивільного захисту за безпосередню участь в антитерористичній операції, інших заходах в умовах особливого періоду: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17 травня 2016 р. № 385 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 47. – Ст. 1714.
20. Про затвердження плану заходів щодо медичної, психологічної, професійної реабілітації та соціальної адаптації учасників антитерористичної операції: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 р. № 359-р // Урядовий кур'єр від 18 квітня 2015 р. – № 71.
21. Про затвердження плану міжвідомчих заходів з адаптації до мирного життя учасників антитерористичної операції: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 січня 2016 р. № 10-р // Урядовий кур'єр від 21 січня 2016 р. – № 12.
22. Про затвердження Положення про експертну групу з розгляду документів щодо протезування та/або ортезування учасників антитерористичної операції, які втратили функціональні можливості кінцівок: Наказ Міністерства соціальної політики України від 25 березня 2016 р. № 286 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 35. – Ст. 1371.
23. Про затвердження Положення про комісії Міністерства оборони України з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій та

Інструкції про порядок видачі в Міністерстві оборони України посвідчень учасника бойових дій, нагрудних знаків “Ветеран війни - учасник бойових дій” та листів талонів на право одержання проїзних квитків з 50-відсотковою знижкою їх вартості: Наказ Міністерства оборони України від 07.05.2015 № 200 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 38. – Ст. 1161.

24. Про затвердження Положення про комісію Адміністрації Державної прикордонної служби України з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій особового складу Державної прикордонної служби України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21.04.2015 № 460 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 41. – Ст. 1283.

25. Про затвердження Положення про комісію Адміністрації Державної спеціальної служби транспорту з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій: Наказ Міністерства інфраструктури справ України від 12.09.2017 № 305 // Офіційний вісник України. – 2017. – № 87. – Ст. 2655.

26. Про затвердження Положення про комісію Головного управління Національної гвардії України з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій, учасниками війни: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.11.2018 № 887 // Офіційний вісник України. – 2018. – № 98. – Ст. 3256.

27. Про затвердження Положення про комісію з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій у Службі безпеки України: Наказ ЦУ СБУ від 10.01.2018 № 30 // Офіційний вісник України. – 2018. – № 19. – Ст. 645.

28. Про затвердження Положення про Комісію з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій у Службі зовнішньої розвідки України та Інструкції про порядок видачі посвідчень учасника бойових дій, нагрудних знаків “Ветеран війни - учасник бойових дій” та листів талонів на право одержання проїзних квитків з 50-відсотковою знижкою їх вартості у Службі зовнішньої розвідки України: Наказ Служби зовнішньої розвідки України від 19.08.2015 № 302 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 139. – Ст. 2568.

29. Про затвердження Положення про Комісію з питань розгляду матеріалів про визначення учасників бойових дій в Управлінні державної охорони України та Інструкції про порядок видачі посвідчень учасника бойових дій, нагрудних знаків «Ветеран війни - учасник бойових дій» і листів талонів на право одержання проїзних квитків з 50-відсотковою знижкою їх вартості в Управлінні державної охорони України: Наказ Управління державної охорони України від 11.08.2014 № 485 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Ст. 2148.
30. Про затвердження Положення про Комісію з питань розгляду матеріалів про визначення учасників бойових дій у Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України та Інструкції про порядок видачі посвідчень учасників бойових дій, нагрудних знаків “Ветеран війни - учасник бойових дій” і листів талонів на право одержання ветераном війни і особою, на яку поширюється чинність Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”, проїзних квитків з 50-відсотковою знижкою їх вартості у Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України: Наказ Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 19.01.2018 № 28 // Офіційний вісник України. – 2018. – № 27. – Ст. 991.
31. Про затвердження Положення про комісію з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій у Державній службі України з надзвичайних ситуацій: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 29.12.2015 № 1642 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 21. – Ст. 841.
32. Про затвердження Положення про Комісію з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій у Державній фіскальній службі України: Наказ міністерства фінансів України від 14.11.2016 № 957 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 99. – Ст. 3245.
33. Про затвердження Положення про комісію Міністерства внутрішніх справ України з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій, учасниками війни: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 26.08.2016 № 868 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 77. – Ст. 2584.

34. Про затвердження Положення про комісію Міністерства юстиції України з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України: Наказ міністерства юстиції України від 24.12.2014 № 2164/5 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 4. – Ст. 87.
35. Про затвердження Положення про комісію Національної поліції України з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій, учасниками війни поліцейських, державних службовців та інших працівників Національної поліції України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 23.05.2016 № 405 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 50. – Ст. 1779.
36. Про затвердження Положення про міжвідомчу комісію з питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій та виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера і деяких інших категорій осіб відповідно до Закону України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”: Наказ Міністерства соціальної політики України від 10.11.2014 № 867 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 98. – Ст. 2858.
37. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України: Постанова Кабінету Міністрів України № 423 від 17.06.2015 р. // Урядовий кур’єр —2015.—Ст. 205.
38. Про затвердження Порядку ведення Єдиного реєстру учасників антитерористичної операції: Наказ Міністерства соціальної політики України від 06.02.2015 № 114 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 19. – Ст. 536.
39. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на забезпечення постраждалих учасників антитерористичної операції санаторно-курортним лікуванням: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 року № 200 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 31. – Ст. 10.
40. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів із психологічної реабілітації

учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 497 // Офіційний вісник України. – 2017. – № 59. – Ст. 1790.

41. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів із соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції (крім військовослужбовців, звільнених у запас або відставку): Постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 року № 179 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 30. – Ст. 27.

42. Про затвердження Порядку виплати грошової компенсації вартості проїзду учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності до суб'єктів надання послуг для проходження психологічної реабілітації та назад: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 528 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 68. – Ст. 2282.

43. Про затвердження Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками деяких категорій громадян структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчими органами міських, районних у містах (у разі їх утворення (крім м. Києва) рад: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2016 року № 187 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 8. – Ст. 444.

44. Про затвердження Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 року № 413 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 73. – Ст. 54.

45. Про затвердження Порядку проведення психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1057 // Офіційний вісник України. – 2018. – № 4. – Ст. 167.

46. Про затвердження Стандарту психологічної діагностики та форм документів з організації психологічної реабілітації учасників

антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності: Наказ Міністерства соціальної політики України від 01.06.2018 № 810 // Офіційний вісник України. – 2018. – № 47. – Ст. 1646.

47. Про затвердження форм документів щодо забезпечення структурними підрозділами з питань соціального захисту населення санаторно-курортним лікуванням осіб пільгових категорій: Наказ Міністерства соціальної політики України від 22.01.2018 № 73 // Офіційний вісник України. – 2018. – № 20. – Ст. 672.

48. Про Збройні сили України: Закон України від 06 грудня 1991 р. № 1934-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст. 108.

49. Про медичне забезпечення в закладах охорони здоров'я системи МВС України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 04.11.2003 № 1296 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 20. – Ст. 1395.

50. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 № 3543-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 44. – Ст. 416.

51. Про Національну гвардію України: Закон України від 13 березня 2014 р. № 876-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 17. – Ст. 594.

52. Про оздоровлення та відпочинок дітей: Закон України від 04 вересня 2008 року № 375-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 45. – Ст. 313.

53. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21 березня 1991 р. № 875-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 21. – Ст. 252.

54. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.

55. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 09 квітня 1992 р. № 2262-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 29. – Ст. 399.

56. Про поліпшення матеріального становища учасників бойових дій та інвалідів війни: Закон України від 16 березня 2004 р. № 1603-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 25. – Ст. 347.
57. Про проведення парламентських слухань на тему: «Державні гарантії соціального захисту учасників антитерористичної операції, Революції Гідності та членів їхніх родин: стан і перспективи»: Постанова Верховної Ради України від 17 липня 2016 р. № 1470-VIII // Голос України від 16 липня 2016 р. – № 132-133.
58. Про реабілітацію інвалідів в Україні: Закон України від 06 жовтня 2005 р. № 2961-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 2. – Ст. 36.
59. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 лютого 2015 року «Про заходи щодо створення належної матеріально-технічної бази для лікування, реабілітації та оздоровлення військовослужбовців та інших осіб, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, а також учасників бойових дій та інвалідів війни»: Указ Президента України від 12 березня 2015 р. № 140/2015 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 22. – Ст. 596.
60. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 р. № 2011-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 15. – Ст. 190.
61. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовтня 1993 р. № 3551-XII// Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 45. – Ст. 425
62. Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист: Закон України від 24 березня 1998 р. № 203/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 40. – Ст. 429.
63. Про утворення Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2014 р. № 326 // Урядовий кур'єр– 2014 — № 145.

64. Про утворення Міжвідомчого координаційного центру соціально-трудової реабілітації учасників антитерористичної операції, які одержали поранення, контузію, каліцтво або інше захворювання під час участі в антитерористичній операції: Постанова Кабінету Міністрів України від 02 березня 2016 року № 143 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 20. – Ст. 57.
65. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про житлово-комунальні послуги» щодо належного соціально-економічного захисту учасників антитерористичної операції та членів їх сімей (про справедливе призначення та надання субсидій) / Внесено нар. деп. В. Л. Константіновським 16.12.2014 р. № 1487. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу. - http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52965
66. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» (щодо підвищення мінімальної пенсії з втрати годувальника членам сімей загиблих учасників антитерористичної операції) / Внесено нар. деп. С. Г. Міщенком 16.01.2015 р. № 1777. – – [Електронний ресурс]. – Режим доступу. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53604
67. Проект Закону про внесення змін до статті 23 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (щодо встановлення підвищеного мінімального розміру допомоги по безробіттю учасникам антитерористичної операції та іншим ветеранам війни) / Внесено групою народних депутатів 15.06.2015 р. № 2974а. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55576
68. Роз'яснення Кабінету Міністрів України «Права осіб, мобілізованих на військову службу» : від 15.05.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247302460.
69. Роз'яснення Міністерства оборони України «Щодо проведення третьої черги часткової мобілізації» : від 24.06.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/ministry/aktualno/douvagi-vijskovosluzhbovcziv->

za-prizovom-idchas-mobilizaczii-na-osoblivijperiod!/rozyasnennya-shhodo-provedennyatretoi-chergi-chastkovoimobilizaczii.html.

70. Теорія права і держави: підручник. – 3-тє видання. – К.: Алерта, 2012. – 524 с.